

De "zaak" (affaire) rechtskundig beschouwd

<https://hdl.handle.net/1874/240331>

ur. 6 July 1888

A. qu. 192

K. W. H. VAN LIDTH DE JEUDE.

DE „ZAAK” (Affaire)

rechtskundig beschouwd.

UTRECHT — 1888.

Stoom- Boek- en Steendrukkerij „de Industrie”

J. VAN DRUTEN.

DE „ZAAK” (Affaire)

rechtskundig beschouwd.

DE „ZAAK” (Affaire)

rechtskundig beschouwd.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

Doctor in de Rechtswetenschap

aan de Rijks-Universiteit te Utrecht,

NA BEKOMEN MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. G. H. LAMERS,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GODGELEERDHEID,

EN

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAT

TEGEN DE BEDENKINGEN DER

FACULTEIT VAN RECHTSGELEERDHEID

TE VERDEDIGEN

op Vrijdag 6 Juli 1888, des namiddags te 3½ uur,

DOOR

KAREL WILLEM HENDRIK VAN LIDTH DE JEUDE,

geboren te **TIEL.**

UTRECHT — 1888.

Stoom- Boek- en Steendrukkerij „de Industrie”.

J. VAN DRUTEN.

Aan mijne Moeder.

Aan het einde van mijne academische studie genaderd, zij het mij vergund U, Hoogleeraren der Juridische faculteit, op deze wijze mijn oprechten dank te betuigen voor het onderwijs, dat ik van U heb mogen genieten.

Inzonderheid ben ik veel verplicht aan U, Eere-Voorzitters van het gezelschap „Antonius Matthaeus”, die zoo goed zijt geweest mij, zooveel dit mogelijk was, den weg te willen wijzen in den doolhof der practische rechtsgeleerdheid.

U, Hooggeleerde Molengraaff, Hooggeachte Promotor, ben ik ten zeerste erkentelijk voor Uwe hulp, mij bij het schrijven dezer dissertatie steeds met bijzondere welwillendheid en bereidvaardigheid verleend.

INLEIDING.

Onder de in onze wetgeving niet genoemde, doch in het dagelijksch leven ten gevolge van de steeds toenemende ontwikkeling van het verkeer meer en meer voorkomende overeenkomsten neemt voorzeker diegene, waarbij iemand aan een ander zijne „zaak” overdraagt, eene eerste plaats in. We kunnen bijna geen courant openslaan of we treffen daarin eene advertentie aan, waarin een koopman aan zijne clientèle „onder dankbetuiging voor het gedurende zoo vele jaren genoten vertrouwen” bekend maakt, dat hij zijne zaak heeft overgedaan aan een door hem genoemden opvolger, welke laatste zich dan „bij voortduring blijft aanbevelen in de gunst door zijn voorganger zoo ruimschoots genoten”. Juist door het stilzwijgen van onze wet omtrent de vraag, wat zulk eene zaak is, welke rechten en verplichtingen uit de overdracht eener zaak voor de handelende partijen voortspruiten, is deze overeenkomst onze opmerkzaamheid ten volle waardig en vreemd mag het inderdaad genoemd worden, dat we in ons land niet alleen zoo weinig literatuur over dit alleszins gewichtige contract aantreffen, maar dat zelfs de Neder-

landsche jurisprudentie op dit punt zoo schaarsch is in tegenoverstelling van de Fransche, die, zooals meestal het geval is, ook hier ons eene rijke bron van kennis aanbiedt.

De geringe aandacht, die dit onderwerp in ons land getrokken heeft, het toch werkelijk groote belang, aan een duidelijk inzicht in deze quaestie verbonden, was dan ook de reden, waarom ik besloot de „zaak” te kiezen als het onderwerp mijner dissertatie.

Ik wil dan trachten te onderzoeken, welk het rechtskarakter eener zaak is en welke de gevolgen zijn, die uit de overdracht eener affaire voortvloeien zoowel met betrekking tot de contractanten zelf als tegenover derden.

HOOFDSTUK I.

Het rechtskarakter en vruchtgebruik der „zaak”.

§ 1. *Het rechtskarakter.*

Over de vraag, welk het rechtskarakter der zaak is, bestaat een ontzaggelijk verschil van gevoelen. Van de vele op dit punt bestaande theorieën, practisch tot geheel verschillende resultaten leidende, wil ik hier slechts de voornaamste vermelden.

De meest gangbare leer, die dan ook door de Fransche schrijvers en jurisprudentie bijna algemeen wordt gehuldigd, komt hierop neer, dat zulk eene „zaak” is, eene zaak in rechtskundigen zin, eene zaak in den zin van art. 555 B. W., bestaande uit verschillende elementen, die op zich zelf weer als zoodanig zijn aan te merken.

Laten we dan beginnen met deze meening eens nauwkeuriger te ontleden.

Bij verscheidene Fransche schrijvers als: Demolombe, Laurent, Aubry et Rau, Pouillet vinden we hierover belangrijke aantekeningen. Eene uitsluitend aan de „fonds de commerce” gewijde verhandeling is het in het vorige jaar in druk

verschenen werk van Gaston Lèbre, getiteld „traité pratique et théorique des fonds de commerce”. Slaan we dit boek op, dan zien we, dat de schrijver, na eene historische inleiding te hebben laten voorafgaan, in het eerste hoofdstuk overgaat tot de behandeling van eenige algemeene bepalingen en beginselen, waarin hij dan uiteenzet, waaruit volgens zijne meening eene „zaak” bestaat en welke het juridisch karakter daarvan is. De definitie, die hij geeft van een „fonds de commerce”, luidt als volgt: „Un fonds de commerce est une universalité de fait formée par l'ensemble des éléments qui constituent un établissement commercial”.

Tot de voornaamste elementen, die te zamen de zaak vormen, behooren dan:

- 1° de beklanting (l'élément le plus important).
- 2° „l'enseigne”, waaronder begrepen is de naam van het onroerend goed, waarin de zaak gedreven wordt, alsmede de firma, het handelsmerk enz.
- 3° het voor de zaak benoodigde materieel en de voorraad koopwaren.
- 4° het recht van huur op de plaats, waar de zaak moet worden uitgeoefend.

Dit alles vormt dan te zamen de zaak.

Voor het wezen der zaak is echter het aanwezig zijn van al deze elementen volstrekt niet noodig. Geheel onafhankelijk van elkaar zijnde, kan elk hunner volkomen gemist worden, zonder dat dit gemis te kort doet aan de zaak qua talis.

Zoo zou men zich, wanneer bijv. door brand, materieel en koopwaren vernield waren, de zaak kunnen voorstellen alleen bestaande uit de beklanting.

Omgekeerd is ook het geval van eene zaak zonder beklanting denkbaar, wanneer de zaak pas opgericht en nog niet voor het publiek geopend is, of wel wanneer van eene zaak, gedurende geruimen tijd gesloten, firma, koopwaren, materieel enz. verkocht wordt.

In tegenstelling met Laurent, die de zaak beschouwt als eene „universalité juridique” (algemeenheid van rechten) spreekt Lèbre in zijne definitie zich aansluitende bij Aubry et Rau van eene „universalité de fait” (algemeenheid van zaken), terwijl hij er ons op wijst, dat van eene algemeenheid van rechten slechts daar sprake kan zijn, waar de zaak enkel bestaat uit schulden en schuldvorderingen dus onlichamelijke zaken, waarvan we een voorbeeld vinden in een wisselkantoor (*mensa argentaria*). Daar evenwel, waar de zaak zooals gewoonlijk zoowel lichamelijke als onlichamelijke zaken omvat, hebben we uitsluitend te denken aan eene algemeenheid van zaken. Het practisch verschil tusschen deze twee meeningen is hierin gelegen, dat volgens Lèbre en Aubry et Rau, behoudens tegenovergestelde bedoeling van partijen, de schulden en inschulden niet tot de zaak behooren.

Neemt men nu aan, dat de „zaak” is eene „universalité de fait”, dan zal het juridisch karakter hiervan natuurlijk geheel afhankelijk zijn van dat der

bestanddeelen. Bijgevolg zullen we die elementen eens van naderbij moeten beschouwen.

Dat de koopwaren en het materieel behoudens het bepaalde bij art. 563 B. W. roerende lichamelijke zaken zijn, spreekt van zelf.

Twijfel kan alleen bestaan ten aanzien van „l'enseigne” en „l'achalandage.”

Eerst dan „l'enseigne.” Zooals Pouillet¹⁾ ons leert, dient „l'enseigne” niet om een enkel product aan te wijzen, maar tot onderscheiding van al datgene, wat door een fabrikant wordt geproduceerd of tot al die zaken, die door een koopman in den handel worden gebracht m. a. w. tot aanduiding van de zaak, het handelshuis zelf. Dit is, zegt Pouillet, juist het kenmerkende onderscheid tusschen „l'enseigne” en een handels- of fabrieksmerk. Kan de koopman zoovele handelsmerken hebben, als hij verschillende soorten van waren of goederen in den handel brengt, zeker is het, dat hij slechts één „enseigne” heeft. „L'enseigne” is niets anders dan de zinnebeeldige aanwijzing of naam, waardoor het handelshuis van andere onderscheiden kan worden en is even nauw aan de zaak verbonden als de naam aan een persoon. Vandaar dat „l'enseigne” de zaak volgt en niet het onroerend goed, waarin de zaak gedreven wordt. In het laatste geval alleen zou „l'enseigne”, als onafscheidelijk

¹⁾ Pouillet, traité des marques de fabrique. No. 696.

aan het onroerend goed verbonden, zelf onroerend kunnen zijn. Verplaatst dus iemand, die een hôtel onder den naam van „Belle Vue” in huur heeft, zijne zaak naar een ander huis, dan zal hij aan dat nieuwe huis dien naam kunnen geven. „L’enseigne” is dus geheel afgescheiden van het onroerend goed en is alleen daarmede verbonden, voorzoover ze aanwijst de zaak, in dat goed uitgeoefend. Pouillet komt dus tot de conclusie, dat „l’enseigne” uitsluitend roerend is.

Nu de beklanting.

Laurent, in zijn werk over den code civil ¹⁾, zegt hieromtrent het volgende: „L’achalandage tend à un bénéfice, donc à une somme d’argent, objet mobilier, partant il doit être rangé parmi les meubles. Telle est aussi la jurisprudence et la doctrine,” terwijl Demolombe ²⁾ tot hetzelfde resultaat komt door deze redeneering: „Il est évident qu’on ne saurait en aucun cas considérer l’achalandage comme immeuble par destination; c’est là un objet incorporel toujours mobilier.”

Alle elementen der zaak zijn dus roerende zaken; derhalve, zegt Lèbre ³⁾: „le fonds lui-même est un meuble.”

Wat betreft de onderscheiding in lichamelijke en onlichamelijke zaken, moet „de zaak” gebracht wor-

¹⁾ Laurent V 513.

²⁾ Demolombe IX 274.

³⁾ No. 7.

den tot de onlichamelijke. Wel zijn de koopwaren, werktuigen en gereedschappen lichamen; maar, omdat de beklanting „l'élément principal de l'établissement commercial” onlichamelijk is, volgt hieruit de onlichamelijkheid van de affaire als een geheel beschouwd.

De affaire is dus eene roerende onlichamelijke zaak¹⁾.

Eene tweede theorie beschouwt de zaak als rechtspersoon. De koopman, de „principaal”, staat aan het hoofd van de zaak, evenals de bestuurders staan aan het hoofd van eene naamlooze vennootschap. Hij is de eerste dienaar der zaak, waaruit volgt, dat de zaak een op zich zelf staand lichaam is, dat door middel van dien principaal zich verbinden kan en verbonden kan worden. Wordt de zaak verkocht, dan blijft de rechtspersoon in stand; alleen komt hij onder een ander beheer. Deze theorie zou dan ook geheel strooken met de behoeften en de gebruiken van het verkeer. Zij toch, die met den koopman als zoodanig handelen, zouden zich als het ware verbonden achten tegenover het handelshuis en niet zoozeer tegenover den persoon des koopmans. Zij zouden alleen het in den handel aanwezige kapitaal beschouwen als aansprakelijk voor hunne vorderingen en niet het overige vermo-

¹⁾ Zie Rechtb. Rotterdam 30 Maart 1883. W. 4894. O., „dat die zaak niet als een onbepaalde maar als een bepaalde zaak moet worden beschouwd.

gen des koopmans. Drijft de koopman meer dan ééne zaak, dan zou ieder schuldeischer zich slechts kunnen verhalen op het vermogen van die zaak, waarmede hij gehandeld heeft¹⁾.

Volgens eene derde theorie is de zaak het handelsvermogen. Deze theorie gaat, evenals de vorige, uit van hét denkbeeld, dat de koopman het in den handel geplaatste kapitaal streng afgescheiden houdt van zijne andere bezittingen. Tot dat handelsvermogen behooren dan kantoren, pakhuizen, bergplaatsen, gereedschappen, werktuigen en ander materiaal, de in voorraad liggende koopwaren, de schulden en inschulden den handel betreffende. Dit alles bij elkaar vormt dan de zaak.

Endemann²⁾ beschouwt de zaak als subject en als object tegelijk. Hoewel geen aanhanger van de leer der rechtspersoonlijkheid in haren vollen omvang, neemt Endemann toch aan, dat de zaak beschouwd moet worden als een zelfstandig „Verkehrswesen” en dat eene reeks meer of minder erkende gevolgtrekkingen slechts langs dezen weg hunne verklaring kunnen vinden. Het is de vraag, of aan de zaak niet haar eigen vermogen toekomt, waaruit dan zou volgen, dat de zaak een afzonderlijk faillissement heeft of althans, dat de handelsschuldeischers een *ius separationis* hebben. Dit is in Duitsch-

¹⁾ Mr. Kist Beginselen van handelsregt I. blz. 60 1^e druk.

²⁾ Das Deutsche Handelsrecht blz. 69 vlg. 3^e druk.

land uitdrukkelijk erkend ten aanzien van de vennootschap onder firma. Het A.D.H.G.B. verbiedt aan de schuldenaars der vennootschap compensatie met hunne private schuldvorderingen, terwijl in de Konkursordnung de schuldeischers der vennootschap bevoorrecht zijn boven de overige schuldeischers op de aan de vennootschap behorende goederen. „So wenig,” zegt Endemann, „bei dem Einzelkaufmann ein Separationsrecht in solchem Umfang bis jetzt als bestehend behauptet werden kann, so liegen doch zum Theil von praktischem Erfolg begleitete Versuche vor, das Geschäft als eine für sich bestehende Vermögensmasse, welche durch ihre Organe berechtigt und verpflichtet werden kann, zu behandeln.” Zoo zou uit de stelling, dat de zaak als zelfstandig lichaam niet met den eigenaar vereenzelvigd moet worden, ook voor de zaak, door één enkel koopman gedreven, kunnen volgen, dat de zaak een eigen woonplaats en vermogen heeft, eigen naam bezit en niet door den dood van den eigenaar te niet gaat, maar in weerwil daarvan blijft voortbestaan.

Als object is volgens Endemann de zaak een vermogenscomplex bestaande uit waren, gereedschappen, gebouwen, vorderingen, schulden enz. m. a. w. het handelsvermogen.

De vraag rijst nu: welke van deze theorieën moet worden aangenomen? Ik voor mij geloof, dat ze alle even verwerpelijk zijn en, consequent doorgevoerd, tot groote ongerijmdheden moeten leiden.

Eerst dan wat aangaat de Fransche leer, die de zaak beschouwt als eene algemeenheid van zaken, als eene zaak in juridischen zin.

Het behoeft geen betoog, dat we hier te doen hebben met iets gansch anders dan wat onze wet verstaat onder algemeenheid van zaken. Onze wet, in navolging van het Romeinsche recht, begrijpt als zoodanig eene verzameling gelijksoortige lichamelijke voorwerpen, die te zamen onder een algemeen naam worden aangeduid bijv. eene kudde, eene bibliotheek. Is dit nu ook het geval bij de zaak?

Volstrekt niet. Aangenomen, dat de door Lèbre opgenoemde elementen alle zaken zijn in den zin van art. 555 B. W., dan geloof ik toch allerminst, dat die zaken dan te zamen zouden vormen dat, wat de Romeinen bestempelden met den naam van *universitas rerum*. We hebben hier te doen met zaken, die hemelsbreed van elkaar verschillen, met lichamelijke en onlichamelijke, met roerende en onroerende, met verbruikbare en onverbruikbare enz. Kan nu zulk een bont mengelmoes eenigszins vergeleken worden met de voorstelling, die onze wetgever zich gevormd heeft van een algemeenheid van zaken? Ik geloof geenszins.

Na de bespreking van het geheel komen we van zelf tot de bespreking van zijne deelen en, daar toch de beklanting is „*l'élément le plus important de l'établissement commercial*”, waarnaar, zooals Lèbre zegt, alle andere elementen als slechts eene onder-

geschikte rol spelende zich moeten schikken, kan ik mij tot deze bepalen; want wat geldt voor de beklanting geldt ook voor de zaak.

Alle Fransche schrijvers zijn van oordeel, dat de „achalandage” is eene roerende lichamelijke zaak, al stemmen dan allen niet geheel overeen in de redeneering, waardoor zij tot deze gevolgtrekking zijn gekomen.

Allereerst dienen we ons af te vragen: wat verstaat men in de rechtswetenschap onder zaak? Art. 555 B. W. geeft hierop het volgend antwoord: „de wet verstaat door zaken alle goederen en regten welke het voorwerp van eigendom kunnen zijn.” Het woord eigendom wordt hier niet in de juridisch juiste beteekenis van het woord gebruikt tot aanduiding van het eerste der zakelijke rechten, maar in een meer uitgebreiden zin, volgens welken *eigenaar zijn* zooveel beteekent als *uitsluitend recht hebben op* en eigendom eenigermate gelijk gesteld kan worden met *iets behoorende tot ons vermogen*. Juister zou dus de definitie luiden als volgt: de wet verstaat onder zaken die goederen en rechten, die een bestanddeel kunnen uitmaken van ons vermogen.

Om zaak te zijn, zou dus de klandisie aan twee vereischten moeten voldoen:

- 1° ze moet zijn of een stuk goed of een recht;
- 2° ze moet een bestanddeel uitmaken van ons vermogen.

Voldoet nu werkelijk de beklanting aan deze vereischten?

Wat het eerste vereischte betreft: wat voor een soort van recht zou de beklanting zijn? De koopman heeft toch geen eigenaardig zakelijk recht op den klant, of wel op diens vermogen. Een persoonlijk recht dan? Evenmin. De handelaar heeft geenerlei actie, om den klant te dwingen zich in zijn winkel of magazijn van zijne benoodigdheden te komen voorzien. Ook heeft hij geene rechtsvordering tot schadeloosstelling, als de klant goed vindt zijne waren bij een ander te gaan halen.

Moeten we dus aannemen, dat de beklanting geen recht is, veel minder nog kan ze gebracht worden tot de categorie *goederen*, waarmede bedoeld is lichamelijke zaken.

Nu het tweede vereischte. Maakt de beklanting een deel uit van ons vermogen? Neen, de beklanting is niets anders dan het feit, dat een zeker aantal personen gewoon zijn, zich in een zekeren winkel van hetgeen ze noodig hebben te komen voorzien.

Nu zal men zeggen: Bij het overnemen van eene zaak geeft de overnemer toch in den regel meer dan de waarde van materieel en koopwaren. Waarvoor dient dan dat meerdere, als het niet strekt tot betaling der beklanting. Ons antwoord hierop is, dat in den regel de overnemer wel degelijk een *aequivalent* krijgt voor datgene, wat hij meer geeft dan materieel en koopwaren waard zijn. We zullen namelijk later zien, dat uit de overdracht kan voortvloeien de bevoegdheid, om de firma van

den voorganger te voeren, de verplichting van den voorganger, om zich te onthouden van het opzetten van eene nieuwe zaak enz. Is dit alles bij de overeenkomst uitdrukkelijk uitgesloten, dan geeft de overnemer dit meerdere geld alleen in de hoop, om de klanten zijns voorgangers te zullen krijgen. Doordat hij, die de zaak overdraagt, heeft opgehouden te handelen, is er als het ware eene leemte gekomen. Allen, die gewoon waren bij den voorganger hunne inkoop te doen, zullen nu naar een anderen leverancier moeten omzien. Nu is er natuurlijk veel kans — vooral, wanneer de opvolger zijne zaak drijft in hetzelfde huis, door den voorganger aan diens clienteele is aanbevolen —, dat de klanten bij den opvolger ter markt zullen gaan. Doch dit is niets anders dan eene verwachting, eene hoop, die allerminst geacht kan worden een deel van ons vermogen uit te maken. Stellen we het volgende geval. Om erfgenaam te worden overlaadt iemand zijn rijken neef met allerlei geschenken. Die persoon geeft evenzeer geld uit. Waarom doet hij dit? Heel eenvoudig in de hoop, om erfgenaam te worden. Vormt nu die hoop een deel van 's mans vermogen? Natuurlijk niet.

We zien hieruit, hoe dikwijls in het maatschappelijk leven geld wordt uitgegeven, zonder dat we daarvoor direct een daarmede corresponderend vermogensbestanddeel terug erlangen. Ditzelfde is het geval, wanneer geld wordt gegeven voor de zaak, terwijl al datgene, wat uit de overdracht zou kunnen

*doctrinaire
overname als de
maatschappij
heeft niet gemaakt
dat hij een
vermogen is
afgeeft want
hij is!*

voortvloeien, uitdrukkelijk bij de overeenkomst is uitgesloten.

Sommigen, van de valsche stelling uitgaande, dat de zaak als zoodanig een deel nitmaakt van het vermogen des koopmans, hebben zeer ten onrechte de winst wel eens beschouwd als de rente der zaak. Om dit te weerleggen behoeven we slechts in het oog te houden, dat de handel niet noodzakelijk winst behoeft op te leveren, maar evenzeer verlies kan ten gevolge hebben, hetwelk a priori soms onmogelijk is te bepalen. De winst is dan ook niets anders dan de rente van het in den handel aanwezige kapitaal plus de belooning, die de koopman geniet voor zijne moeite.

Welk is dus ons resultaat?

De beklanting of wel de zaak zelf is noch een recht, noch vormt ze een bestanddeel van ons vermogen. Ze voldoet dus zelfs niet aan één van de vereischten, om zaak te zijn in den zin van art. 555 B. W.

Dit wat betreft de in Frankrijk aangenomen leer.

De tweede theorie, die der rechtspersoonlijkheid, steunt geheel op de afscheiding van het handelsvermogen en het privaatvermogen des koopmans. Moge er feitelijk zoodanige scheiding bestaan, van eene scheiding, die rechtsgevolgen heeft, kan geen sprake zijn. Art. 1177 B. W. zegt toch: „Alle de roerende en onroerende goederen van den schuldenaar, zoowel tegenwoordige als toekomstige, zijn voor deszelfs persoonlijke verbindtenissen aansprakelijk.”

Dit artikel maakt volstrekt geen onderscheid tus-
schen de goederen den schuldenaar toebehoorende
naar gelang van het gebruik, door hem daarvan ge-
maakt. Zelfs preferentie wordt in het volgend artikel
uitdrukkelijk uitgesloten, tenzij de wet eene uitzondering
aanneemt. Hieruit blijkt op de meest duidelijke
wijze, dat de leer der rechtspersoonlijkheid in strijd
is met onze wet. Neemt men deze theorie aan, de
zaak alleen zonder den koopman zou failliet kunnen
gaan, zou eischende en verwerende in rechten kunnen
optreden, en, wat het meest de ongerijmdheid van
deze meening aantoon, de koopman zou zich ge-
makkelijk van al zijne handelsschulden kunnen ontdoen,
door eenvoudig het in den handel aanwezige kapitaal
tot andere doeleinden te gaan gebruiken, waardoor
dit kapitaal aan de handelsschuldeischers zou zijn
onttrokken. Zou nu eene dergelijke instelling, waar-
door het den schuldenaar zelf vrij zou staan, om te
bepalen, in hoeverre hij aansprakelijk wil zijn, die
aan bedrog en allerlei knoeierijen den vrijen teugel
laat, en die noodwendig alle goede trouw in het ver-
keer met zich sleept, ooit de bedoeling van eenigen
wetgever geweest zijn?

Over de derde theorie, dat de zaak zou zijn het
handelsvermogen, kunnen we kort zijn. Voldoende
acht ik het er op te wijzen, dat dikwijls eene zaak
wordt overgedragen met uitsluiting van actief en passief
en dat in de meeste gevallen bij overdracht van eene
zaak een grooter bedrag gegeven wordt, dan het actief

na aftrek van het passief bedraagt, om het onhoudbare van deze stelling aan te toonen.

Wat de meening van Endemann betreft, deze is eene vereeniging van de tweede en derde theorie en daarom reeds af te keuren. Bovendien de zaak kan onmogelijk rechtssubject en rechtsobject tegelijk zijn. Simon¹⁾ zegt dan mijns inziens ook volkomen te recht: „Die beiden Prädikate schliessen sich gegenseitig aus. Wer selbst fähig ist berechtigt und verpflichtet zu werden, kann nicht zu gleicher Zeit im Eigenthum eines anderen stehen.”

Na gezien te hebben, wat de zaak niet is, blijft ons over te bepalen, wat ze dan wel is.

Naar mijne overtuiging moet onder zaak niets anders verstaan worden dan bedrijf, de uitoefening van eenigen tak van handel of nijverheid, dus het geheel van al die handelingen, die een koopman als zoodanig verricht. We hebben hier dus te maken met een abstract begrip, waarmede het recht zich niet bemoeit, evenals *handel* en *nijverheid* zelf abstracte begrippen zijn, met dit onderscheid, dat *zaak* nader bepaald is ten aanzien van de soort van handel en van den persoon, die handel drijft. Zaak is dus de uitoefening van een bepaald soort van handel door een bepaald persoon.

De klandisie is dan niets anders dan het noodzakelijk gevolg van die uitoefening. De uitoefening van

¹⁾ Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht, deel 24 blz. 111.

het bedrijf, m. a. w. de zaak, openbaart zich in de klandisie. Eene zaak zonder klandisie, waarvan Lèbre spreekt, is dus een contradictio in terminis, om de eenvoudige reden, dat men geen bedrijf kan uitoefenen op zich zelf, maar er noodzakelijk menschen moeten zijn, aan wie het ingekochte of gefabriceerde wordt afgeleverd. Dit aannemende zien we nog duidelijker dan vroeger, dat eene zaak geen recht is, ergo, geen juridische zaak. Hoogstens zou de zaak kunnen zijn de uitoefening van een recht, namelijk van het recht om handel te drijven.

Tot eene dergelijke conclusie komt ook Mr. Eijssell in Themis 1887 N°. 1, „Maakt de affaire een zelfstandig vermogensbestanddeel uit.” Mr. Eijssell gaat uit van het denkbeeld, dat voor elke zaak, hoe gering ook, eenig kapitaal noodig is. Het drijven der zaak is dan het exploiteeren van dat kapitaal, dus de zaak niets anders dan de exploitatie zelf. De exploitatie van een vermogen strekkende tot uitoefening van eenig bedrijf is echter niets anders dan de uitoefening van dat bedrijf zelf; want juist dat, waarin die exploitatie bestaat, namelijk het koopen, verkoopen enz. is tevens de uitoefening van het bedrijf.

§ 2. *Het vruchtgebruik der „zaak.”*

Dat het niet alleen theoretisch maar ook practisch van groot gewicht is, goed na te gaan, wat men

onder eene „zaak” heeft te verstaan, blijkt op de meest duidelijke wijze, wanneer gelegateerd is het vruchtgebruik eener affaire, eene beschikking, die, hoewel in Nederland weinig gebruikelijk, in Frankrijk tot de veelvuldig voorkomende legaten behoort. Zij, die met de Fransche rechtsgeleerden de affaire houden voor eene juridische zaak, kunnen in beginsel tegen het vruchtgebruik eener zaak geen bezwaar hebben. Daar toch allerlei zaken vatbaar zijn voor vruchtgebruik, zou eene uitzondering voor de affaire geheel ongegrond zijn. Doch ons, die in de zaak niets anders zien dan de uitoefening van eenig bedrijf, komt een dergelijk vruchtgebruik reeds oogenblikkelijk zeer zonderling voor, en de vraag, of het eigenlijk wel bestaanbaar is, leidt ons na eenig nadenken tot eene ontkennende beantwoording. Maar laten we eerst eens zien, wat de Franschen hieromtrent van oordeel zijn.

In Frankrijk bestaan twee verschillende theorieën: die van den quasi-ususfructus en die van het eigenlijke vruchtgebruik. De voorstanders van de eerste theorie nemen aan, dat de vruchtgebruiker der zaak eigenaar wordt van den voorraad koopwaren, van de gereedschappen en verdere tot de uitoefening van het bedrijf benoodigde zaken, onder verplichting van bij het einde van het vruchtgebruik aan den eigenaar de volle waarde uit te keeren, welke die goederen bij den aanvang van zijn recht vertegenwoordigden. Het is dan volkomen onverschillig, of die koopwaren

zijn levensmiddelen, brandstoffen of andere goederen, die altijd verbruikbaar zijn, of wel zaken, die, hoewel anders niet verbruikbaar, in dit speciale geval als zoodanig moeten worden beschouwd, omdat zij hier bestemd zijn, om verkocht te worden en door andere te worden vervangen. Wat de gereedschappen en werktuigen betreft, hebben de bestrijders dezer theorie de opmerking gemaakt, dat tegen deze opvatting zou obsteeren art. 812 B. W., overeenkomende met art. 589 C. C. Deze artikelen leggen den vruchtgebruiker van zaken, die door het gebruik langzamerhand in waarde verminderen, behalve de gewone reparatiën, geen andere verplichting op dan die goederen terug te geven in den toestand, waarin zij zich op het einde van het vruchtgebruik bevinden. Waarom zou dan de vruchtgebruiker eener „zaak” de volle waarde moeten uitkeeren? Iemand bijv., die het vruchtgebruik heeft van eene stoomboot, behoeft slechts terug te geven de boot in den toestand, waarin zij zich op het oogenblik der teruggave bevindt, tenzij de eigenaar mocht kunnen aantoonen, dat ze door de schuld of kwade trouw van den vruchtgebruiker in waarde mocht zijn verminderd, of dat de vruchtgebruiker in zijne verplichting tot het verrichten der gewone reparatiën mocht zijn te kort geschoten. Voor de vermindering in waarde, die de boot bij zorgvuldig gebruik en behoorlijk onderhoud heeft ondergaan, kan de vruchtgebruiker niet worden aangesproken. Hiervoor behoeft hij geen schadeloos-

stelling aan den eigenaar uit te keeren. Daarentegen zou de vruchtgebruiker eener stoomboot*dienst* terug moeten geven de waarde, die de boot aanvankelijk had, ook, als ze gedurende het recht van den vruchtgebruiker buiten diens schuld als afbraak is moeten worden verkocht. Dit is echter niet het eenige bezwaar tegen de leer van den quasi-ususfructus. Waar blijft het vruchtgebruik der beklanting, heeft men te recht opgemerkt? De zaak als zoodanig maakte toch het onderwerp van het vruchtgebruik uit en hiervan vormt de beklanting het hoofdelement. De eigenaar der zaak is wel zeker van zijn recht, wat betreft gereedschappen, werktuigen, koopwaren enz., maar niet wat aangaat de zaak zelf. Het is mogelijk, dat hij bij het einde van het vruchtgebruik de zaak nog in den zelfden toestand vindt; maar even goed zal het kunnen gebeuren, dat de vruchtgebruiker de affaire geheel heeft geliquideerd en het kapitaal op andere wijze belegd. Om de zaak zelf te behouden moest dus van de theorie van den quasi-ususfructus worden afgeweken en een andere weg worden ingeslagen. Zoo kwam Demolombe ¹⁾ er toe, om voor de beklanting een eigenlijk vruchtgebruik aan te nemen. Daardoor werd aan den vruchtgebruiker de verplichting opgelegd, om het bedrijf te blijven uitoefenen, dus de voor het bedrijf bestemde zaken tot dat doel te blijven gebruiken, opdat hij

¹⁾ X No. 307.

bij het einde van zijn recht in staat zou zijn, de zaak qua talis terug te geven. Lèbre ¹⁾ sluit zich in dit opzicht volkomen bij Demolombe aan: „De ce que le fonds”, zegt hij, „est un corps certain il résulte qu'en principe l'usufruitier ne devient pas propriétaire du fonds de commerce, lequel est susceptible d'un véritable usufruit et non du quasi-usufruit établi sur les choses qui se consomment par le premier usage.” De gereedschappen enz. houdt Demolombe voor onverbruikbaar en dus vatbaar voor eigenlijk vruchtgebruik, terwijl daarentegen op de waren de bepalingen van den quasi-ususfructus zouden moeten worden toegepast.

Lijnrecht tegenover Demolombe en Lèbre staat Mr. Eijssell in het vroeger genoemde deel van Themis. Het spreekt van zelf, dat Mr. Eijssell, die de Fransche theorie aangaande het rechtskarakter der zaak verwerpt, ook hier niet met de Fransche juristen kan medegaan, omdat de Fransche leer geheel gebaseerd is op de beschouwing van de „zaak” als zaak in rechtskundigen zin. Mr. Eijssell tracht dan ook aan te toonen tot welke ongerijmde met het vruchtgebruik strijdende handelingen volgens de Fransche schrijvers de vruchtgebruiker wordt genoodzaakt. Was de affaire verbonden aan een huurhuis, de vruchtgebruiker zou moeten toegeven aan de eischen van den verhuurder tot betaling van hooger huur. Was door uitbreiding

¹⁾ Lèbre No. 10.

der stad verplaatsing der zaak wenschelijk, de vruchtgebruiker zou zich het verleggen der zaak naareene nieuwe stadswijk hebben te getroosten. De vruchtgebruiker van een handel in modeartikelen zou gedwongen zijn, nieuwen voorraad in te koopen, groot gevaar loopende, om bij verandering van mode met alles te blijven zitten. Kortom de vruchtgebruiker zou verplicht zijn te speculeeren ten behoeve van den blooten eigenaar. „En kan dat nu behooren,” zegt Mr. Eijssell, „tot den inhoud van het zakelijk recht, om van eens anders goed de vruchten te trekken, mits zorgende, dat de zaak zelve in stand blijve”? De conclusie, waartoe Mr. Eijssell ten slotte komt, is dan deze: het legaat, waarbij aan iemand het vruchtgebruik eener zaak is vermaakt, is óf eene bij gebreke van gelegateerd voorwerp nietige beschikking óf een legaat van vruchtgebruik der hulpmiddelen, waarmede de affaire is gedreven.

Wat zullen we nu moeten aannemen?

Noch met de theorie van den quasi-ususfructus, noch met de theorie van het eigenlijke vruchtgebruik kunnen wij ons vereenigen, om de eenvoudige reden, dat deze beide meeningen alleen verklaard kunnen worden uit de Fransche beschouwing omtrent het wezen der zaak. Doch het gevoel van Mr. Eijssell kan ik evenmin deelen. Het kan de taak van den jurist niet zijn, eene beschikking, waaraan, zooals uit de talrijk voorkomende gevallen blijkt, door het publiek eene vaste beteekenis wordt gehecht, eenvoudig nietig te verklaren. Eene

dergelijke opvatting zou zeker den rechter het vellen van zijn oordeel gemakkelijk maken, maar den wil van den erflater, waarop het toch in de eerste plaats aankomt, geheel ter zijde stellen. Zij zou ten gevolge hebben, dat personen geheel willekeurig werden bevoordeeld en benadeeld volkomen tegen het verlangen van den testator in. Waarvoor zou een testament dienen, wanneer de gewichtigste beschikkingen, daarin voorkomende, door eene dergelijke letterlijke en woordelijke uitlegging telkens gevaar zouden loopen, als nietig te worden beschouwd. Tot nietigverklaring zullen we alleen onze toevlucht mogen nemen, wanneer de bedoeling van den erflater op geenerlei wijze aan het licht kan worden gebracht. En dit kan hier wel degelijk geschieden.

De tweede onderstelling van Mr. Eijssell, dat hier aanwezig zou zijn enkel het vruchtgebruik der hulpmiddelen, is evenzeer af te keuren. De vraag rijst hier natuurlijk: moet het vruchtgebruik der hulpmiddelen geacht worden het verlangen van den erflater te zijn geweest. Bedoelt de testator, die het vruchtgebruik eener modezaak vermaakt, eenvoudig het vruchtgebruik van den winkel en de modeartikelen? Kent de erflater aan den vruchtgebruiker eener hôtelaak eenvoudig toe het vruchtgebruik van het huis met de daarin staande meubelen? Hecht dus de erflater aan het woord „zaak” geen verdere beteekenis ten aanzien der rechten en verplichtingen van den vruchtgebruiker? Mij dunkt, de gedachte van den erflater

kan geen andere geweest zijn dan aan den vruchtgebruiker gedurende het tijdperk van zijn recht de vruchten te geven, die de voortzetting (de uitoefening) der zaak afwerpt. Is dit zoo, dan zal de vruchtgebruiker ook niet genoeg hebben aan het vruchtgebruik der hulpmiddelen; hij zal bovendien de onderscheidingsteekenen der zaak mogen voeren, terwijl de eigenaar zich van het gebruik daarvan heeft te onthouden (art. 825 B. W.)

En wat de verplichtingen van den vruchtgebruiker aangaat, deze zullen volgens de meening van Mr. Eijssell geen andere zijn dan, om na afloop van zijn recht die hulpmiddelen in behoorlijken staat terug te geven. Zoo zou de vruchtgebruiker eener logementsaffaire gedurende zijn recht niets anders te doen hebben dan het gebouw en de meubels goed te onderhouden en te laten repareeren. Overigens zou hij bevoegd zijn, deze zaken te bezigen tot welk doel, hij maar zou verkiezen, natuurlijk steeds zorg dragende, dat zij geen schade lijden. Hij zou dus het hôtel mogen sluiten en het gebouw als woonhuis mogen verhuren; want de hoedanigheid der goederen ondergaat hierdoor geen verandering. Al is dan ook alles feitelijk in denzelfden toestand gebleven, toch zal ieder begrijpen, dat de rechten van den eigenaar door een zoodanig gebruik door den vruchtgebruiker zijn geschonden. Wij moeten toch niet uit het oog verliezen, dat zulk een logementsgebouw eene aanmerkelijk hoogere waarde ontleent aan het

feit, dat daarin sedert jaren eene bloeiende zaak is uitgeoefend. Wordt dus de affaire opgeheven en het huis als woonhuis verhuurd, dan is reeds daardoor de waarde van het gebouw aanzienlijk gedaald. Om bij de voorbeelden van Mr. Eijssell te blijven, zou de vruchtgebruiker eener modezaak kunnen volstaan met terug te geven goederen, die door verandering van mode totaal hunne waarde hadden verloren; want tot verkoop der bestaande en inkoop van nieuwe waren mag hij niet worden genoodzaakt. Zou echter zoo iets de bedoeling van den testator geweest zijn? Natuurlijk niet. Wanneer de vruchtgebruiker de vruchten krijgt, die de uitoefening van het bedrijf oplevert, dan zal hij in de eerste plaats verplicht zijn het bedrijf in stand te houden en de hulpmiddelen te blijven gebruiken tot het doel, waarvoor zij in vruchtgebruik zijn gegeven. Geeft hij aan die goederen eene andere bestemming, dan trekt hij niet de vruchten van de „zaak.” De vruchtgebruiker eener logementsaffaire zal dus het hôtel alleen als zoodanig mogen bezigen; de vruchtgebruiker eener modezaak zal de voorhanden zijnde waren moeten verkoopen, om andere artikelen, die op dat tijdstip in de mode zijn, wederom inkoopen, kortom moeten handelen, als men van een verstandig mensch, die eene modezaak uitoefent zou verwachten. Zeer terecht merkt dan ook Kohler ¹⁾ juist ten aanzien van zulk eene

¹⁾ Jahrbücher für die Dogmatik, Bd. XXIV, N. F. XII, blz. 232.

modezaak op: „Es wäre gerade gegen den Charakter des Verhältnisses, wenn der Usufruktuar einen Theil der alten Gegenstände unverkauft liesze und seiner Zeit dem Proprietar solche alte „Ladengarnituren“ aufbürden wollte, gerade bei Modesachen würde solches zu den grössten Absurditäten führen, wenn etwa der Usufruktuar nach zwanzig Jahren das Geschäft mit allen möglichen alten Modeartikeln, etwa Krinolinen, Tournüren und veralteten Corsagen zurückgeben wollte.“

De verplichtingen van den vruchtgebruiker strekken zich dus veel verder uit dan de zorg voor de hulpmiddelen. Hij is niet alleen bevoegd, maar wel degelijk verplicht de zaak voort te zetten op zoodanige wijze, dat hij de beklanting behoude, ten einde later aan den eigenaar eene als solied bekend staande zaak te kunnen overgeven. Kohler (blz. 230) drukt zich volkomen in den zelfden zin uit, wanneer hij zegt: „Der Usufruktuar soll verfahren dürfen, wie ein ordentlicher Wirthschafter eines solchen Handelsgeschäfts; er soll nach beendigtem Ususfrukt das Handelshaus in dem wirthschaftlichen Zustande hinterlassen, wie es sich im Laufe der Zeit bei ordentlichem Betriebe gestalten musste“. Inderdaad zou de vruchtgebruiker, die de voor de zaak bestemde voorwerpen tot andere doeleinden ging gebruiken en de zaak liet verloopen, zich minstens eene even groote aansprakelijkheid op den hals halen als hij, die de goederen in beschadigden toestand teruggaf of verzuimd had, de noodige

reparaties te doen verrichten. Dat de vruchtgebruiker, om aan zijne verplichting tot voortzetting van de zaak te voldoen, nieuwe waren zal moeten inkoopen is niet in strijd met den aard van het vruchtgebruik, getuige art. 817 B. W., waarbij den vruchtgebruiker eener kweekerij uitdrukkelijk wordt bevolen, de weggenomen boomen door andere te vervangen. Zulk eene kweekerij is eigenlijk niets anders dan eene affaire, waarvan de boomen de koopwaren zijn. Zoo is ook de vruchtgebruiker eener kudde gehouden, de gestorven beesten uit de jongen aan te vullen (art. 851 al. 2. B. W.)

Met de argumenten, dat de vruchtgebruiker, wanneer hij verplicht is, de zaak voort te zetten, zich eene verhuizing zou moeten getroosten en aan de onbillijke eischen van een verhuurder tot betaling van hooger huur zou moeten voldoen, is het stelsel van Mr. Eijssell zeker niet te redden. Geen verstandig mensch zal aan den vruchtgebruiker dergelijke eischen stellen. Dit is dan ook onmogelijk in overeenstemming te brengen met de verplichting, om de voor de uitoefening van het bedrijf bestemde goederen tot datzelfde doel te blijven gebruiken en te zorgen, dat de waarde, welke die goederen als hulpmiddelen der zaak vertegenwoordigen, niet vermindere.

HOOFDSTUK II.

De gevolgen der overdracht eener „zaak”
tusschen partijen.

§ 1. *De gevolgen in het algemeen.*

Na het voorafgaande zal het gemakkelijker vallen, ons een juist begrip te vormen van de overdracht der zaak en hare gevolgen.

Hebben we onder zaak niets anders te verstaan dan de uitoefening van eenig bedrijf, dan volgt hieruit, dat de zaak niet voor overdracht vatbaar is, en toch zien we dagelijks, dat eene zaak wordt overgedragen.

Hoe dit met elkander in overeenstemming te brengen?

Een ieder zou op den eersten oogopslag geneigd zijn ons tegen te werpen: „als het toch gebeurt, dan blijkt het te kunnen; uw basis, uw uitgangspunt moet dus verkeerd zijn of wel uwe gevolgtrekking blijkt niet logisch te zijn.” Bij nader inzicht zal echter spoedig de oppervlakkigheid van eene dergelijke redeneering aan den dag komen en het zal ons niet moeielijk zijn, om aan te toonen, dat we ons niet aan inconsequenties hebben schuldig gemaakt en dat hier slechts eene schijnbare onjuistheid aanwezig is.

Volgens een in het verkeer vrij algemeen verspreid denkbeeld is het niet zoozeer de persoonlijkheid des koopmans, aan wie de klanten hun vertrouwen schenken, wie ze hun crediet verleen, maar de zaak.

„Das Geschäft ist der eigentliche Träger des Kredits” ¹⁾ zegt Endemann. De reputatie is dus verbonden aan de *zaak* en de klandisie is dus ook het noodzakelijk gevolg van het vertrouwen, dat de *zaak* van het publiek geniet. De door den koopman behaalde winst is de opbrengst der *zaak*. De zaak wordt derhalve beschouwd als iets, dat op zich zelf staande, eenigermate onafhankelijk is van den koopman en daarom niet noodzakelijk aan een bepaald persoon behoeft verbonden te zijn.

Zoo is men er toe gekomen, om de zaak te houden voor het eigendom des koopmans en acht men zodoende den eigenaar der zaak bevoegd, zijn recht daarop over te dragen, met dit gevolg, dat alle voordeelen als crediet, klandisie, winst enz. als aan de zaak verbonden, mede overgaan. Houden we dit in het oog, dan kan het ons niet meer zoo vreemd toeschijnen, dat men de zaak is gaan beschouwen als vatbaar voor levering, erfopvolging, bezit enz. De onjuistheid van dergelijke meeningen hebben we evenwel vroeger nagegaan, zoodat we ook steeds tot de zelfde conclusie komen: eene zaak is geen recht, is geen vermogensbestanddeel,

¹⁾ Das Deutsche Handelsrecht, 3^e druk blz. 63.

geeft geen rente, maar is slechts een begrip en dus ook niet vatbaar voor overdracht.

Is dan de overdracht eener zaak, zooals die in de praktijk dikwijls voorkomt als onmogelijk geheel zonder gevolg? Moeten we het er voor houden, alsof er geen overeenkomst was, en vloeien dus uit zoodanige overdracht voor partijen noch rechten noch verplichtingen voort? Neen, hiertegen zou ons rechtsgevoel zich verzetten. Wanneer twee personen eene overeenkomst sluiten, doen ze dat met het oog hierop, dat daaruit wederzijdsche rechten en verplichtingen zullen voortspuiten. Geen verstandig mensch zal zoo dwaas zijn eene overeenkomst aan te gaan, wanneer hij reeds vooruit weet, dat ze zonder gevolgen zal blijven. Gevolgen moet de overdracht dus hebben; maar welke zijn dan deze? Onze wet zwijgt er over. Nergens in onze geheele wetgeving vinden we een artikel, dat ons op deze vraag een direct antwoord geeft.

We moeten dus de oplossing der quaestie zoeken in algemeene rechtsbeginselen in die bepalingen, die voor verbintenissen en overeenkomsten in het algemeen gelden. Nu is het volkomen waar, dat men dikwijls zijn toevlucht neemt tot die algemeene rechtsbeginselen, wanneer men geen kans ziet voldoende argumenten te vinden voor eene eenigszins zwakke stelling; maar toch meen ik uit enkele artikelen in onze wet gewichtige gevolgen te mogen trekken, die uit de overdracht der zaak in het algemeen voor partijen kunnen voortvloeien.

Vooreerst dienen we wel in het oog te houden, dat de gevolgen der overdracht zich geheel zullen regelen naar hetgeen door partijen is overeengekomen.

Aan hem, die de zaak overdraagt, staat het natuurlijk vrij, zich bij de overeenkomst voor te behouden, wat hij wil, terwijl omgekeerd de opvolger in dit opzicht evenmin gebonden is.

Wanneer we dus spreken van de gevolgen der overdracht, bedoelen we hiermede alleen het geval dat de overeenkomst niets anders inhoudt, dan dat de eene koopman aan den anderen zijn „zaak” verkoopt.

We hebben nu, wat aangaat deze gevolgen, op twee zaken te letten: op de handelsgebruiken en op de bedoeling der contractanten. Art. 1375 B. W. namelijk zegt, dat overeenkomsten niet alleen verbinden tot hetgeen daarbij uitdrukkelijk is overeengekomen, maar ook tot al hetgeen, dat door de billijkheid en het gebruik wordt gevorderd, terwijl ons art. 1379 B. W. leert: „Indien de bewoordingen eener overeenkomst voor onderscheidene uitleggingen vatbaar zijn, moet men veeleer nagaan, welke de bedoeling der handelende partijen geweest zij, dan zich aan den letterlijken zin der woorden binden.”

Uit deze beide artikelen blijkt, dunkt mij, meer dan voldoende, dat we geheel in strijd zouden handelen met de gedachte en de denkbeelden van den wetgever, wanneer we aan de overdracht eener zaak alle beteekenis en gevolgen wilden ontzeggen, enkel

op grond, dat letterlijk een bedrijf niet voor overdracht vatbaar is. De wetgever heeft met deze artikelen juist dergelijke uitleggingen van overeenkomsten willen voorkomen. Hij heeft zich willen losmaken van elk formalisme, heeft vooral gezorgd voor de bevordering van de goede trouw (art. 1374 al. 3 B. W.) bij de verklaring van alle niet geheel duidelijke overeenkomsten en zooveel mogelijk voorzien in de behoeften en belangen der contractanten.

Wanneer de erkenning door den wetgever van dergelijke hoogst gewichtige beginselen altijd wensche-lijk genoemd mag worden en het angstig vastklemmen aan woorden, aanleiding gevende tot doctrinaire, formalistische gevolgtrekkingen, noodzakelijk den weg openstelt voor allerlei knoeierijen, is het niet te ont-kennen, dat dit nog des te meer waar is bij den handel, die zich zooveel mogelijk van alle kluisters en banden tracht te ontslaan. Door het openen van tal van middelen van verkeer, voor betrekkelijk korten tijd geheel onbekend, door eene daaraan geëven-redigde ontwikkeling van alles, wat met den handel in betrekking staat, moet eene handelswet meer dan elke andere wet aan den rechter overlaten en hem de vrijheid verleenē, om met het oog op de tijden en behoeften en naar gelang van de omstandigheden eene aan alle eischen der billijkheid voldoende beslissing te geven.

Daar nu onze wet niet spreekt van overdracht eener zaak en ons dus geen licht geeft op dit punt,

moet dus alles hier bepaald worden door gebruik, billijkheid en de bedoeling der partijen. Eerst wanneer wij bij het bepalen der gevolgen hierop acht geven, handelen wij in den geest der wet en tevens in het belang van het verkeer.

Nu hebben we hier te doen met eene overeenkomst, die, zoo de wet ze al niet kent, aan het verkeer volstrekt niet vreemd is. Het is dus wel zeker, dat bij hen, die eene dergelijke overeenkomst sluiten, eene vaste opinie bestaat omtrent de daaruit voortspruitende rechten en verplichtingen. Hij, die de zaak overdraagt, krijgt geld en weet, wat hij daarvoor heeft te doen of te laten. Evenzoo staat het bij den overnemer vast, wanneer hij betaalt, op welke contrapraestatie hij mag rekenen.

Het is dus maar de vraag: wat stellen partijen zich voor bij het aangaan van een dergelijk contract?

Wat is hier de handelsgewoonte, het handelsgebruik?

De beantwoording van deze vraag staat ten nauwste in verband met de beschouwing in het verkeer omtrent het wezen der zaak. Zooals wij reeds gezien hebben, meent men, dat eene zaak heeft een afzonderlijk bestaan, afgescheiden van den persoon, die ze drijft, dat ze het eigendom is van den koopman, en houdt men haar dientengevolge vatbaar voor overdracht. De zaak gaat nu van den eenen koopman op den anderen over. Na de overdracht is de eerste de zaak kwijt. Hij bezit ze niet meer, omdat de

tweede ze heeft verkregen en haar nu onder zich heeft.

Uit deze beschouwing, dat de zaak als het ware als een bepaald voorwerp of een bepaald recht wordt overgedragen, blijkt, dunkt mij, duidelijk, dat het de bedoeling van partijen is, dat de verkrijger de zaak zal drijven, zooals de voorganger gewoon was te doen, en de voorganger verplicht is, hem daartoe in de gelegenheid te stellen. Alles, wat voor den overnemer dienstig kan geacht worden tot het drijven der zaak en tot behoud der klandisie is dus in de overeenkomst mede begrepen. Het is dus maar de vraag: wat moet hij, die de zaak overdoet, geven, wat moet hij doen of nalaten, om den opvolger zoo veel mogelijk kans te geven op behoud van de beklanting zijns voorgangers?

Langs dezen weg alleen zullen we het antwoord moeten vinden op de vraag, welke gevolgen de overdracht der zaak voor partijen met zich medebrengt.

Ten zeerste is dan ook af te keuren de redeneering der Fransche juristen, die de handelsbeschouwing tot eene rechtens bestaande instelling hebben gemaakt en de zaak vatbaar verklaren voor koop en verkoop. Consequent worden door hen alle bepalingen omtrent de koopovereenkomst op de zaak toegepast. Zoo zegt Lèbre¹⁾ aangaande de „fonds de commerce”: „Le vendeur a deux obligations

¹⁾ Lèbre blz. 84.

principales celle de délivrer et celle de garantir.” Wat beteekent levering van een „fonds de commerce”? Hoe moet deze geschieden? Men kan zich natuurlijk voorstellen levering van het onroerend goed, waarin de zaak wordt uitgeoefend, levering van koopwaren, gereedschappen enz. Maar hoe moet de klandisie geleverd worden? Onze wet kent voor roerende zaken, waartoe dan ook de klandisie zou behooren, de levering door bezitsoverdracht, de Romeinsche traditio. De levering der beklanting zou dus moeten geschieden door de overgifte!

Ten tweede zou op den verkooper eener zaak rusten de verplichting tot vrijwaring. „Les règles du droit commun en matière de garanti s'appliquent aux ventes de fonds de commerce et nous n'avons pas à les rappeler ici en détail”, zegt Lèbre¹⁾. Wat betreft materieel enz. kunnen al die regels natuurlijk uitstekend toegepast worden. Maar hier doet zich weer hetzelfde bezwaar voor namelijk: wat beteekent vrijwaring der beklanting? Beteekent dit, dat de overdrager der affaire den opvolger er voor instaat, dat al zijn vroegere klanten bij den opvolger zullen komen en wel, dat zij evenveel zullen koopen en wel zoodanige goederen, waarop dezelfde winst kan worden behaald? Is dit de bedoeling, dan heeft de overnemer eene actie tot schadeloosstelling tegen zijn voorganger

¹⁾ Lèbre blz 89.

voor het verlies, dat hij geleden heeft, hetzij door het geheel wegblijven van een klant, hetzij daardoor, dat die klant minder bij hem koopt, dan hij bij den voorganger gewoon was te doen of wel zoodanige waren koopt, dat daarop niet die winst kan worden behaald, die de voorganger gewoon was te behalen. Moeten we dit aannemen, dan is de overdracht eener zaak voorzeker eene bron van eindelooze berekeningen, twisten en geschillen. Is dit niet de bedoeling, hoe moeten dan alle bepalingen omtrent vrijwaring op de klandisie worden toegepast?

Wij zien hieruit, hoe gevaarlijk het is, rechtskundige stellingen te bouwen op niet juridischen grondslag. Wij moeten op de in het verkeer geldende meening en gebruiken letten, bij de uitlegging van de bedoeling der contractanten en alzoo bij de bepaling van de gevolgen van de overdracht eener zaak daarmede rekening houden; maar wij mogen niet iets als juridisch juist aannemen, dat juridisch onbestaanbaar is.

Doch laten we terugkeeren tot onze stelling, dat de overdrager al datgene zal moeten praesteeren, dat de overnemer noodig heeft tot de uitoefening van het bedrijf zijns voorgangers, en onderzoeken wat hier alzoo toe behoort.

Achtereenvolgens zal dan ter sprake komen:

- 1° Het onroerend goed, waarin de zaak wordt uitgeoefend, de gereedschappen, de koopwaren.
- 2° De verplichting van den voorganger, om door

het opzetten van eene nieuwe zaak geen nadeel toe te brengen aan de verkochte affaire.

3° Het handels- en fabrieksmerk, het uithangbord, de naam der inrichting.

4° De bevoegdheid van den overnemer tot het voeren van de firma zijns voorgangers.

§ 2. *Het gebouw, waarin de zaak wordt uitgeoefend, enz.*

Geen zaak van eenig belang zal gedreven kunnen worden zonder een onroerend goed, waarin alles, wat op de zaak betrekking heeft, zich concentreert. Tusschen dit onroerend goed en de zaak zelf bestaat altijd eenig verband, dat echter in het eene geval veel inniger is dan in het andere. Er zijn gevallen, waarin de zaak van dat onroerend goed niet kan worden afgescheiden, waarin het welslagen der onderneming geheel afhankelijk is van een bepaald huis, gevallen, waarin dezelfde zaak door denzelfden koopman met dezelfde nauwgezetheid maar in een ander huis gedreven totaal zou verlopen. Doch het is even goed mogelijk, dat het geheel onverschillig is, in welk gebouw de zaak wordt uitgeoefend, dat de koopman door het verplaatsen zijner affaire geen enkelen nieuwen klant zal krijgen maar ook geen enkelen zal verliezen.

Welke echter de betrekking moge zijn tusschen de zaak en het onroerend goed, zeker is het, dat het gebouw der handelsonderneming toch altijd van

min of meer belang is voor de zaak, omdat de zaak zonder eene dergelijke inrichting onbestaanbaar zou zijn. Vandaar de vraag: Wat zal het gevolg zijn van de overdracht der zaak ten aanzien van het onroerend goed?

We dienen hier te onderscheiden:

a. de koopman is eigenaar, erfpachter, opstaller of vruchtgebruiker.

b. de koopman is huurder.

a. Ligt in de overdracht der zaak opgesloten de verplichting tot levering van het huis, van den winkel? Verbindt de erfpachter of opstaller door de enkele overdracht der zaak zich tot afstand van zijn recht? Staat de vruchtgebruiker daardoor de uitoefening van zijn recht af aan den opvolger?

Onmogelijk is het in abstracto hierop een antwoord te geven. De bedoeling der contractanten, waarop de geheele quaestie neerkomt, zal slechts door verschillende omstandigheden aan het licht kunnen worden gebracht. Een vast criterium bestaat hier niet. Voor alles zullen we in het oog moeten houden, dat de overnemer in de gelegenheid moet worden gesteld, de zaak uit te oefenen, zooals zijn voorganger dit gedaan heeft.

Laten we duidelijkheidshalve eenige voorbeelden aanhalen. Eene spoorwegmaatschappij heeft van een harer collega's de „zaak” overgenomen. Zal nu de overnemende maatschappij aan haar plan, om de

door haar voorgangster onderhouden gemeenschap op de zelfde wijze te blijven onderhouden, gevolg kunnen geven, dan moet zij daarbij *noodzakelijk* gebruik kunnen maken van de aan de eerste maatschappij toebehoord hebbende baan met de daarop staande gebouwen als stations, loodsen, wachthuizen enz. Zij moet de bevoegdheid hebben vrijelijk, zonder daarin op eenige wijze te kunnen worden gehinderd, al die goederen te bezigen tot het doel, waarvoor zij bestemd zijn.

Een hôtelzaak is overgenomen. De bloei van zulk eene affaire is niet alleen afhankelijk van de persoonlijkheid van den logementhouder maar ook evenzeer van den stand, de inrichting van het gebouw. Voor den overnemer, die het bedrijf wil uitoefenen op den voet, waarop zijn voorganger dit gedaan heeft, die zooveel mogelijk de klanten zijns voorgangers tracht te behouden, zal het dus hoogst *wenschelijk* zijn, dat hij gebruik mag maken van het van ouds bekende gebouw.

Een wijnhandelaar heeft zijn zaak overgedaan. De overnemer kan hier het pakhuis zijns voorgangers maar ook even goed een ander bezigen. Voor de klandisie maakt dit geen verschil.

In het eerste geval zal onder de „zaak” noodzakelijk medebegrepen zijn de bevoegdheid tot het gebruik maken van de tot de uitoefening der affaire bestemde onroerende goederen, als ten minste de overeenkomst eenig gevolg zal hebben.

In het tweede geval bestaat voor eene dergelijke bevoegdheid een zeer sterk vermoeden, daar anders de overdracht der zaak van geringe beteekenis zou zijn. In het derde geval eindelijk is hieromtrent bij den eersten oogopslag niets na te gaan.

De bevoegdheid, om van het voor de zaak bestemde gebouw gebruik te maken, kan nu berusten op een gansch verschillenden juridischen grondslag. Het kan zijn, dat de opvolger de bevoegdheid heeft van den voorganger te vorderen, dat deze hem diens rechten op het gebouw overdrage m. a. w. dat de voorganger hem eigenaar, erfpachter of opstaller make; maar het is even goed mogelijk, dat hij zijn recht ontleent aan een huurcontract, dat stilzwijgend in de overdracht der zaak is begrepen. Hoe nu in deze quaestie te beslissen? Hier zal ons voornamelijk de prijs op het spoor moeten brengen.

Van eene stilzwijgende huurovereenkomst kan slechts sprake zijn, wanneer de overnemer zich verbonden heeft op bepaalde tijden aan den voorganger een zeker bedrag uit te keeren bijv. jaarlijks f 1000. Is voor de zaak één vaste som bedongen, die in eens moet worden betaald, dan is eene huurovereenkomst onmogelijk wegens het ontbreken van eenige bepaling omtrent den huurprijs. Zal dus dan de overnemer eenig recht op het aan de zaak verbonden gebouw kunnen doen gelden, dan blijft ons niets anders over dan aan te nemen eene stilzwijgende koopovereenkomst. Wat de eerste twee voorbeelden betreft be-

staat dus, als er één som als prijs voor de zaak bedongen is, het vermoeden van eene stilzwijgende koopovereenkomst. Is dan daarenboven het bedrag van den prijs in overeenstemming met de onderstelling, dat hier werkelijk verkoop van het gebouw bedoeld zou zijn, dan zal onder de zaak geacht moeten worden begrepen te zijn het voor de uitoefening der zaak gebruikte onroerend goed. De opvolger zal dan van zijn medecontractant kunnen eischen, dat eene akte wordt opgemaakt, welker overschrijving den eigendom of het recht van erfpacht of opstal zal overdragen. Wat het derde voorbeeld betreft, bestaat, zooals we zagen, een dergelijk vermoeden niet. Daar is het dus niet slechts noodig, dat er geen argumenten zijn, die tegen eene bevestigende beantwoording der vraag pleiten, maar moet wel degelijk uit andere omstandigheden de bedoeling van partijen blijken.

Mocht de overnemer verplicht zijn jaarlijks eene zekere som aan zijn voorganger te betalen en dus eene stilzwijgende huurovereenkomst mogelijk zijn, dan zal ook weer voor eene juiste beslissing in de eerste plaats in aanmerking komen het bedrag dier som en de noodzakelijkheid, om de affaire te blijven uitoefenen in het zelfde gebouw. Is het gebouw voor de uitoefening van het bedrijf noodzakelijk of althans zeer wenschelijk, dan moet eene stilzwijgende huurovereenkomst worden ondersteld en worden aangenomen, als het bedrag der uit te keeren som ons in dit vermoeden bevestigt. Heeft de overnemer daarentegen

dat speciale gebouw niet noodig, maar kan hij de zaak even goed in een ander huis drijven, dan zullen we niet tot eene stilzwijgende huurovereenkomst mogen besluiten, tenzij werkelijk afdoende argumenten ons hier toe dwingen.

b. Voor het geval, dat de koopman, die zijne zaak overdoet, zelf slechts huurder is, zal, zooals van zelf spreekt, eene overeenkomst, die directe gevolgen tusschen partijen in het leven roept, eene onmogelijkheid zijn. Ligt dan evenwel ook soms in de overeenkomst opgesloten afstand van huur door den voorganger ten behoeve van den opvolger natuurlijk onder goedkeuring van den verhuurder, en eene daarmee gepaard gaande verbintenis van den voorganger om denzelfden winkel niet weder in te huren?

Bij volstrekte noodzakelijkheid voor den overnemer tot uitoefening van het bedrijf in hetzelfde huis, geloof ik, dat een afstand van huur boven allen twijfel verheven is, daar anders de geheele overeenkomst zonder gevolg zou blijven. Ook in geval van wezenlijk groot voordeel zal dikwijls afstand van huur moeten worden ondersteld. Overigens zal ook deze vraag met inachtneming van het hierboven behandelde moeten worden beslist.

In het algemeen kunnen we aangaande al deze quaesties zeggen, dat bij gebreke van eenige nadere aanwijzing het voor den rechter altijd hoogst moeielijk zal zijn enkel uit omstandigheden den wil der contractanten te leeren kennen en dat dikwijls met de

meest mogelijke scherpzinnigheid en bekendheid met plaatselijke gebruiken en handelsgewoonten de juiste bedoeling van partijen nog onzeker zal blijven. Mocht dit laatste het geval zijn, dan moet volgens art. 1385 B. W. alles ten nadeele van hem, die bedongen heeft, in casu van den overnemer worden uitgelegd en is dus het recht op het gebouw niet onder de zaak begrepen.

Wat betreft de koopwaren en het voor de affaire benoodigde materieel, deze behooren altijd tot de zaak, wanneer niet duidelijk het omgekeerde blijkt.

§ 3. *Het opzetten van eene nieuwe zaak.*

Bij de oplossing van de quaestie of en zoo ja, in hoeverre het hem, die zijne zaak heeft overgedaan, verboden is, eene nieuwe zaak op te zetten, hebben wij twee vragen te beantwoorden.

a. Kan men zich verbinden geen nieuwe zaak meer te zullen opzetten?

b. Moet deze verbintenis geacht worden in de overdracht der zaak te liggen opgesloten?

a. Terwijl in de vorige eeuw door de instelling van de gilden de vrijheid van handel en nijverheid ten zeerste beperkt mocht heeten, doordat slechts aan hen, die als leden van een gild waren aangenomen, het recht werd toegekend, het tot dat gild behorende beroep uit te oefenen, is door de Fransche revolutie op het laatst der vorige eeuw plotseling een geheel andere toestand in het leven geroepen en is men in het gansche beschaafde Europa tot de overtuiging

gekomen, dat de vrijheid van handel en nijverheid is eene *condicio sine qua non* voor de welvaart van elk volk. Als algemeene regel geldt dus overal, dat niemand gestoord mag worden in de uitoefening van zijn bedrijf, dat het ieder volkomen vrijstaat, zich te wijden aan dien tak van handel en nijverheid, dien hij zich tot zijn beroep zal hebben uitgekozen.

Vandaar de vraag: Zou iemand zich bij de overdracht van eene zaak tegenover den overnemer kunnen verbinden, om geen nieuwe zaak op te zetten, of zou eene dergelijke overeenkomst als in strijd met de vrijheid van handel en derhalve met de openbare orde als nietig moeten worden beschouwd?

Sommigen, van oordeel, dat het beginsel van vrijheid van handel een onvervreemdbaar en onschendbaar recht is, dat in elk geval en onder alle omstandigheden moet worden gehandhaafd, hebben in de onderhavige overeenkomst een inbreuk daarop gezien en op dien grond elke bepaling van dien aard veroordeeld als in strijd met de openbare orde.

Anderen, zooals Ehrenberg ¹⁾, stellen daarentegen voornamelijk den uitdrukkelijken of stilzwijgenden wil van partijen op den voorgrond en meenen, dat wel de vrijheid van handel en nijverheid behoort te worden gerespecteerd, maar dat partijen bevoegd zijn, zooveel als zij wenschelijk achten, aan dit beginsel te derogeeren.

¹⁾ Zeitschrift für d. g. H. R. deel 28 blz. 30.

Een middenweg wordt ingeslagen door hen, die meenen, dat elke overeenkomst, waarbij iemand zich verbindt, in geen geval ergens hoegenaamd een bepaald bedrijf uit te oefenen, nietig is; maar, dat het aan partijen wel vrijstaat, hunne handelsvrijheid eenigszins te beperken. Voorzoover ik weet, is deze quaestie nog niet aan de beslissing van den Nederlandschen rechter onderworpen geweest. Daarentegen vinden wij dienaangaande in Frankrijk en Engeland eene uitgebreide jurisprudentie.

De nietigheid van de overeenkomst werd o. a. uitgesproken: door de rechtbank te Parijs (24 Augustus 1859)¹⁾: „que, si une société a le droit de prendre ses précautions contre la concurrence qu'elle peut avoir à redouter de la part d'un associé sortant ou exclu, toutefois la clause par laquelle les associés s'engagent à ne point exploiter, au sortir de la société et pour le temps qu' elle durera, une industrie similaire en quelque lieu que ce soit, doit être déclarée contraire au principe de la liberté du travail et annulée comme illicite.” Zoo nam het Hof van Cassatie aan (25 Mei 1869)²⁾: „que, si le principe de la liberté du travail ne fait pas obstacle à ce que les contractants s'imposent certaines restrictions dans l'exercice de cette liberté, de telles conventions ne sont cependant licites qu'autant-

¹⁾ Pouillet, traité des marques de fabrique No. 578.

²⁾ Pouillet No. 578.

qu'elles n'entraînent pas pour l'une des parties l'interdiction de son industrie d'une manière générale et absolue; un pareil engagement, portant atteinte à la liberté naturelle de l'homme, à celle du travail et de l'industrie, est contraire à l'ordre public et aux dispositions des art. 7 de la loi du 17 mars 1791, 1131 et 1133 du Code civil."

Daarentegen werd de overeenkomst o. a. geldig verklaard door het Hof van Cassatie 24 Jan. 1866¹⁾ met de overweging dat: „quelque respectable que soit le grand principe de la liberté du travail, il n'en est pas moins vrai que ce principe peut être restreint dans son application, même dans un intérêt privé, par les conventions des parties, et que ces conventions ne deviendraient illicites que si elles entraînaient, pour l'un des contractants, l'interdiction de son industrie d'une manière absolue et générale." Eene dergelijke beslissing nam de rechtbank te Grenoble²⁾ 23 Dec. 1867: „que le principe de la liberté du travail et de l'industrie ne fait pas obstacle à ce que les parties s'imposent conventionnellement certaines restrictions dans l'exercice de cette liberté; ces restrictions limitées peuvent même être utiles au développement de l'industrie et du commerce, quand elles restent dans une mesure convenable."

Gaan wij deze vonnissen na, dan zien we, dat in

¹⁾ Zie Pouillet No. 579.

²⁾ Zie Pouillet No. 580.

alle de meening wordt gehuldigd, dat eene overeenkomst, waarbij iemand de verplichting op zich neemt nooit, waar ook, een zeker beroep uit te oefenen, nietig is, dat men zich echter wel kan verbinden eene bepaalde zaak, gedurende een bepaalden tijd, binnen een bepaalden kring niet te zullen uitoefenen.

Dit is ook het door de Fransche schrijvers gehuldigd stelsel¹⁾. Ook Smith in zijn *Compendium of mercantile law*²⁾ is van hetzelfde gevoelen: „Upon the sale of a goodwill,” zegt hij, „it is, however, usual for the vendor to undertake not to carry on the same business within prescribed limits: such a stipulation, if the limits be reasonable according to the nature of the business, is perfectly valid.”

Wat mij betreft, ik geloof ook, dat dit de eenige juiste beslissing kan genoemd worden. Wij staan hier werkelijk tusschen twee varen. Het beginsel, dat zooveel mogelijk niemand in zijn doen of laten mag worden beperkt; dat aan ieder de bevoegdheid behoort te worden toegekend te handelen, waar en waarin het hem goeddunkt, zou ons aan den eenen kant tot eene ontkennende beantwoording van de vraag nopen. Het is volkomen waar, dat, ook wanneer iemand er in zou toestemmen, zijne vrijheid te verkoopen of in hooge mate te beperken, aan dat contract toch alle kracht zou moeten worden ont-

) Lèbre blz. 92. Pouillet blz. 560.

²⁾ Ninth edition blz. 193 en 194. Zie ook de aldaar aangehaalde jurisprudentie.

zegd. Inderdaad heeft de Staat er voor te waken, en waakt hij er ook voor, getuige art. 1637 B. W., dat aan zijne onderdanen, die zich uit zwakheid, afhankelijkheid of armoede tot zulk een besluit hebben laten overhalen, de gelegenheid gegeven zij, zich van die verplichting te ontslaan. De rechter, als het daartoe aangewezen orgaan van het staatsgezag, zou dan ook verplicht zijn, de nietigheid van zulk eene overeenkomst, als in strijd met de openbare orde, uit te spreken.

Aan den anderen kant strekt iedere wettelijk gemaakte overeenkomst aan partijen als wet (art. 1374 B. W.) Zij is de wilsopenbaring der contractanten, die zooveel mogelijk moet worden geëerbiedigd. Wij moeten dus altijd zeer voorzichtig te werk gaan bij het nietig verklaren van overeenkomsten en mogen eerst in de hoogste noodzakelijkheid, en niet dan na ons vooraf van eene werkelijk bestaande rechtschennis te hebben overtuigd, tot de nietigheid besluiten.

Nu komt het mij voor, dat de negatieve verplichting, om nooit ergens een zeker bedrijf uit te oefenen, is eene zoo groote beperking der persoonlijke vrijheid, dat deze bepaling in eene overeenkomst nietig is. De wil der contractanten, ook al is die nog zoo duidelijk gebleken, moet hier onderdoen voor de openbare orde.

Dit zou niet het geval zijn, wanneer de verbintenis nader bepaald was ten aanzien van tijd en plaats. De vrijheid van handel wordt dan slechts in zeer

geringe mate aangerand. Er kunnen bovendien zooveel gewichtige redenen bestaan voor het opnemen van eene dergelijke clause in het contract; partijen kunnen daarbij zoo groot belang hebben, dat het beginsel, dat de overeenkomst moet worden nageleefd, als ware ze eene wet, hier meer gewicht in de schaal legt dan de geringe beperking der handelsvrijheid. Al moge in beginsel de vrijheid van handel en nijverheid overal zijn erkend, toch zien wij, dat in geen enkel land van eene absolute handelsvrijheid sprake is. In het belang der algemeene veiligheid en gezondheid bestaan tal van verordeningen, die soms de handelsvrijheid in zeer sterke mate aan banden leggen, bijv. de wetten en besluiten omtrent het vervoer van ontplofbare stoffen, omtrent den verkoop van geneesmiddelen, omtrent het oprichten van fabrieken, omtrent den kleinhandel in sterken drank, vervolgens vele bepalingen in de wet op de besmettelijke ziekten, in de wet op het stoomwezen enz. Wanneer nu in het openbaar belang handel en nijverheid zoozeer worden gebonden, zou dan eene kleine beperking in het privaat belang in strijd zijn met de openbare orde? Ik geloof niet, dat wij zoover mogen gaan.

Alles zal hier afhangen van de omstandigheden. In het algemeen zal men geen grens kunnen trekken, die aanwijst, waar het geoorloofde ophoudt en het ongeoorloofde begint. Dat tijd en plaats bij de beslissing van grooten invloed moeten zijn, spreekt van zelf; doch tal van andere zaken zullen evenmin

uit het oog verloren mogen worden. In elk concreet geval zal door den rechter moeten worden beoordeeld, wat zwaarder weegt de bescherming der handelsvrijheid of de naleving der overeenkomst.

b. Aangenomen dus, dat eene geringe beperking van de handelsvrijheid in het privaatbelang niet is in strijd met de openbare orde en dus de overnemer bevoegd is, uitdrukkelijk te bedingen, dat de voorganger gedurende een bepaald aantal jaren binnen een bepaalden kring geen nieuwe zaak zal mogen opzetten, hebben wij nu nog na te gaan, of het noodig is, dat dit beding uitdrukkelijk gemaakt zij, of dat zulk een beding stilzwijgend uit de overdracht der zaak zelf voortvloeit.

Zooals we vroeger zagen moet men bij al zulke quaesties in de eerste plaats letten op de in het verkeer algemeen verspreide meening, dat de zaak en dus ook de klandisie werkelijk vatbaar is voor overdracht. De voorganger, die zijne zaak verkocht heeft, heeft al zijne rechten daarop verloren; in plaats daarvan heeft hij van den overnemer het geld ontvangen. De overnemer is nu de nieuwe eigenaar van zaak en klandisie. Wanneer nu de voorganger door het opzetten van eene nieuwe zaak pogingen aanwendt tot herkrijging zijner vroegere klandisie, maakt hij inbreuk op het eigendomsrecht van den overnemer en handelt dus in strijd met de bedoeling der overeenkomst, derhalve ook in strijd met datgene, wat men van een eerlijk man, die te goeder trouw zijn brood zoekt

te verdienen, zou mogen verwachten. De verkooper der zaak, hebben wij gezegd, moet al datgene praesteen, wat voor den overnemer van belang is voor het behoud der klandisie. Hij zal dus in de eerste plaats moeten nalaten iets, waardoor rechtstreeks die klandisie wordt aangetast. Vandaar, dat wij tot het besluit moeten komen, dat het beding niet uitdrukkelijk behoeft te zijn gemaakt, maar stilzwijgend in de overdracht is medebegrepen.

Neemt men dit niet aan, dan zou de overnemer voor al het geld, dat hij meer geeft dan de waarde van de door hem overgenomen goederen bedraagt, niets terugontvangen. Bovendien er zijn zelfs gevallen, waarin de geheele overeenkomst staat en valt met dit stilzwijgend beding, waarin *deze verbintenis, om iets niet te doen*, de eenige is, die uit het contract voor den verkooper voortvloeit, het eenige aequivalent, dat de overnemer voor zijn geld ontvangt. Een duidelijk voorbeeld hiervan treffen wij aan in de overeenkomst, waarbij de eene geneeskundige aan den anderen zijn praktijk overdoet. Welke andere verbintenis kan uit deze overeenkomst voor den eersten contractant voortvloeien, dan dat hij zich heeft te onthouden van elke geneeskundige behandeling zijner vroegere patiënten?

Hoewel wij dus het bestaan van zulk een stilzwijgend beding moeten erkennen, is het onze plicht tegelijk hierop het oog te vestigen, dat de vrijheid van den verkooper nooit meer beperkt mag worden

dan hoogst noodzakelijk is voor de handhaving der overeenkomst. De rechter zal zich dus, alvorens zijn vonnis uit te spreken, ter dege van deze noodzakelijkheid moeten overtuigen. Zet de verkooper in eene andere stad, waar hij vroeger nooit geleverd heeft, eene nieuwe zaak op, dan kan er van schade voor den overnemer geen sprake zijn. Hetzelfde zal het geval zijn, als na verloop van jaren de opvolger zichzelf een goeden naam bij zijn klanten heeft verworven en hij daarom de renommée zijns voorgangers niet meer noodig heeft. In dergelijke gevallen is de verkooper geheel vrij en zou hij zelfs door een uitdrukkelijk beding niet gebonden zijn; want, wanneer ook al de persoonlijke vrijheid in het privaat belang van een of meer personen eenigszins mag worden beperkt, dan zal toch in de eerste plaats dat belang duidelijk moeten blijken aanwezig te zijn.

In Frankrijk wordt bijna algemeen het zelfde beginsel gehuldigd, zoowel door de schrijvers als door de jurisprudentie¹⁾. Zoo nam de rechtbank te Lyon²⁾ aan (28 Augustus 1843): „que la vente d'un fonds de commerce emporte, même en l'absence de stipulation formelle, défense pour le vendeur de se rétablir, du moins, dans le voisinage de son acquéreur; tenu, en effet, d'assurer à son acheteur la possession de la chose vendue, il ne doit rien faire

¹⁾ Zie Lèbre blz. 92 vlg. Pouillet blz. 565. Lyon-Caen et Renault, Précis de droit commercial N°. 686.

²⁾ Zie Pouillet N°. 583.

qui puisse troubler ce dernier dans sa possession.” In den zelfden zin werd beslist door de rechtbank te Parijs 9 October 1862, met de overweging dat: „la cession de l'achalandage d'un fonds de commerce, c'est-à-dire du droit pour le cessionnaire ou acquéreur du fonds d'exercer son industrie dans ses rapports avec les pratiques habituelles du cédant ou vendeur dudit fonds, serait une cession purement illusoire, s'il était permis au vendeur de recommencer l'exercice de son industrie à proximité de l'emplacement du fonds cédé etc.”

Dat de handel echter niet meer mag worden beperkt dan noodig is, om den opvolger het genot der gekochte klandisie te verzekeren blijkt uit een door de rechtbank te Parijs ¹⁾ (8 Januari 1863) uitgesproken vonnis, waarbij de rechter aannam: „que les exceptions au principe de la liberté de l'industrie doivent être plutôt restreintes qu'étendues; en conséquence, l'interdiction, acceptée par le vendeur d'un fonds de commerce, de ne pas se rétablir dans un rayon déterminé, ne peut s'entendre que d'un commerce identique et non de tout commerce.”

Er bestaan evenwel ook enkele vonnissen in tegenovergestelden zin, dat namelijk de vrijheid van handel en nijverheid alleen door de wet of den uitdrukkelijken wil van partijen kan worden beperkt. Zoo

¹⁾ Zie Pouillet N°. 583.

overwoog de rechtbank te Angers ¹⁾ (7 Mei 1869) : „que la liberté commerciale est de droit public ; il ne peut y être apporté d'autre restriction que celle résultant de la loi ou des conventions ; en conséquence, le vendeur d'un fonds de commerce peut, à moins de stipulation contraire, fonder un nouvel établissement, si d'ailleurs il exerce son commerce loyalement.”

Voor wij tot een ander onderwerp kunnen overgaan, moeten wij eerst nog eenige gewichtige vragen trachten te beantwoorden, die naar aanleiding van deze quaestie zijn gerezen. Allereerst deze: gaat de verplichting, om geen nieuwe zaak op te zetten, op de erfgenamen van den verkooper over? Uit den algemeenen regel, dat verbintenissen niet te niet gaan door den dood van partijen, maar dat de erfgenamen, door in de rechten van den erflater te treden, tevens zijne verplichtingen op zich nemen, zou volgen, dat de erfgenamen evenmin als de erflater bevoegd waren, eene nieuwe zaak op te zetten. Daarentegen gaan de verbintenissen, voortspruitende uit contracten, bepaaldelijk aangegaan met het oog op de qualiteiten van een der contractanten, niet op de erfgenamen over, zooals lastgeving, huur van diensten, aanneming van werk, maatschap. Nu is het de vraag, of wij hier niet te doen hebben met een contract van laatstgenoemde soort. De erfge-

¹⁾ Zie Pouillet N°. 584.

naam, die misschien niet eens den naam draagt van den erflater, niet in de zaak is werkzaam geweest, de bekwaamheden van den erflater niet bezit, bij de klanten wellicht geheel onbekend is, zal aan den overnemer door het opzetten van eene nieuwe zaak niet meer nadeel toebrengen dan elk ander en daarom evenmin gebonden zijn. Daarentegen zou voor den erfgenaam, die denzelfden naam draagt, zijn gansche leven in de zaak heeft medegewerkt, daardoor van alles, op de zaak betrekking hebbende, op de hoogte is, eene omgekeerde beslissing wenschelijk zijn. Vervolgens lette men bij de beslissing van deze vraag vooral op het feit, dat het bezwaar van de beperking der handelsvrijheid grooter wordt, naarmate het getal van hen, die tot de erfenis geroepen worden, toeneemt. Ofschoon dus ook hier in elk concreet geval met inachtneming der omstandigheden moet worden beslist, geloof ik toch, dat wij meestal de erfgenamen geheel vrij zullen moeten laten. Het meest voorkomende geval, dat de verplichting op de erfgenamen overgaat, zal dan aanwezig zijn, wanneer de zoon, in de zaak zijns vaders grootgebracht, die zaak weder zou willen opzetten.

Nu nog deze vraag: is de verkooper ook verbonden tegenover hem, die de zaak weer van den overnemer heeft overgenomen? Pouillet¹⁾ antwoordt bevestigend: „En principe,” zegt hij, „on est censé

¹⁾ N°. 602.

stipuler pour soi et ses ayants cause, à moins que le contraire ne soit exprimé dans la convention, ou n'en résulte. Il s'ensuit que l'engagement pris par le vendeur de ne pas se rétablir profite non seulement à l'acquéreur, mais encore à son successeur."

Lèbre¹⁾ aarzelt in dezen een beslissing te geven.

Mijns inziens maakt het hier groot verschil, of de derde-verkrijger is de erfgenaam van den overnemer of niet. In het eerste geval zal de verkooper der zaak ook tegenover dien erfgenaam gebonden zijn, omdat het belang van den derde-verkrijger hier geacht moet worden hetzelfde te zijn als van den overnemer en de erfgenamen in het algemeen in de rechten treden van den erflater. Daarentegen zou ik tot een ander resultaat komen met betrekking tot elken anderen volgenden verkrijger en wel op grond van art. 1376 B. W. Het is waar, dat op dit artikel uitzonderingen bestaan bijv., wanneer iemand een zakelijk recht op zijn goed vestigt, doch deze uitzonderingen zijn uitdrukkelijk door de wet erkend. De wet zelf dwingt er ons toe, ze aan te nemen. Met geheel iets anders hebben wij hier te doen. De wet spreekt volstrekt niet van de overdracht eener zaak; welnu, dan zullen wij ook niet het recht hebben, op een vasten rechtsregel eene uitzondering aan te nemen, die door niets gerechtvaardigd wordt.

¹⁾ N°. 98.

Ten slotte hebben wij nog te bepalen, wat het gevolg zal zijn, wanneer de verkooper der zaak in weerwil van elk uitdrukkelijk of stilzwijgend beding eene nieuwe zaak opzet. De Fransche schrijvers nemen aan, dat de rechter kan bevelen „la fermeture de l'établissement.” Dit is het eenige middel zegt Pouillet, om voor goed een einde te maken aan eene dergelijke „concurrency déloyale.” Ik geef volkomen toe, dat eene dergelijke sluiting, etiam manu militari, een uitstekend middel is, om den overdrager der zaak tot zijn plicht te brengen; maar de vraag is: is dit middel geoorloofd, overeenkomstig onze wet? Onze wet evenals de C. C. zegt expressis verbis, dat elke verbintenis, om iets niet te doen, zich oplost in vergoeding van kosten, schade en interessen. Zij heeft dus blijkbaar dergelijke reële executie niet gewild, anders had zij niet uitdrukkelijk het tegendeel bepaald. Nu moge jure constituendo het stelsel der Fransche juristen nog zoo uitstekend zijn, jure constituto geloof ik, dat het alle afkeuring verdient. Het is in strijd met het beginsel „Nemo precise ad factum cogi potest”, door onze wet aangenomen.

Lèbre¹⁾, deze objectie vooraf tegemoet ziende, zegt dan ook: „il ne s'agit pas ici d'une obligation, qui doit être exécutée par la personne de l'obligé mais purement et simplement d'une mesure concernant le fonds”. Die „mesure concernant le fonds”

¹⁾ Blz. 99.

bestaat dan toch in het handhaven van eene *verbin-
tenis om iets niet te doen*, voortgesproten uit de „vente
du fonds.” Alleen door de bekende Fransche be-
schouwing, dat er werkelijk *verkoop* van een *vermo-
gensobject*, de „zaak”, heeft plaats gehad, kan men tot
eene dergelijke conclusie komen.

De rechter zal dan ook niets anders kunnen doen
dan den verbreker der overeenkomst veroordeelen
tot schadeloosstelling op grond van art. 1401 B. W.
en hem verbieden voort te gaan met dergelijke on-
rechtmatige handelingen, op straffe van eene des-
noods vooraf te bepalen schadeloosstelling.

§ 4. *Het handels- en fabrieksmerk, enz.*

Het handels- of fabrieksmerk is een middel, door
een koopman of fabrikant aangewend, om zijne waren
van soortgelijke door een ander persoon in den handel
gebrachte goederen te doen onderscheiden. Om dus
aan zijn doel te beantwoorden zal hij, die gewoon
is zich van zoodanig merk te bedienen, bevoegd
moeten zijn zich te verzetten tegen het gebruik
door ieder ander van datzelfde merk tot aanduiding
van dezelfde soort van waren. Gedurende langen
tijd was tegen zoodanig misbruik van een door een
ander aangenomen merk bijna geen ander rechts-
middel dan eene actie uit onrechtmatige daad op
grond van het bestaan van een geval van onder-
kruipung (*concurrency déloyale*), daar de Fransche
wet van 22 Germinal an XI, die voor 1880 dit

onderwerp ten onzent regelde, zeer onvolledig was. De bezwaren, aan het instellen van eene dergelijke actie verbonden, de verschillende verklaringen, aan art. 1401 B. W. gegeven, maakten echter, dat het handelsmerk door art. 1401 B. W. inderdaad slecht beschermd mocht heeten. Zoo heeft dan ook de behoefte aan een meer afdoenden maatregel tot bestrijding van deze soort van onderkruiping (*concurrency déloyale*) aanleiding gegeven tot de wet op de handels- en fabrieksmerken van 25 Mei 1880 (Stb. 85), gewijzigd bij de wet van 22 Juli 1885 (Stb. 140), waarbij tevens de oude Fransche wet is afgeschaft. Door deze wet is aan ieder de bevoegdheid toegekend, om zich met in acht-neming van zekere formaliteiten het uitsluitend recht op een merk te verzekeren. Elk gebruik van eens anders merk tot onderscheiding van dezelfde soort van waren levert dan eo ipso een onrechtmatige daad op, die verplicht tot schadeloosstelling. De beslissing van de vraag, of werkelijk een geval van onderkruiping aanwezig is, en zoo ja, of dan eene dergelijke oneerlijke handelwijze valt onder het begrip van onrechtmatige daad, wordt hierdoor geheel overbodig. Om het overtreden der wet zooveel mogelijk tegen te gaan, is bovendien het opzettelijk gebruik maken van eens anders merk strafbaar gesteld (art. 337. W. v. S.).

Niet alleen in ons land maar in alle andere beschaafde landen, deed zich de noodzakelijkheid tot

bescherming en wettelijke regeling der handels- en fabrieksmerken gevoelen. In hoofdzaak komen de bepalingen dienaangaande in alle landen overeen. Toch bestaan er aanmerkelijke verschilpunten, die vooral voor ons onderwerp niet uit het oog moeten worden verloren. Wij hebben alleen te maken met de handels- en fabrieksmerken, voor zooverre zij in verband staan met de overdracht der zaak, dus met den invloed, dien de overdracht der zaak kan hebben op de handels- en fabrieksmerken.

Reeds dadelijk rijst de vraag: Is zulk een merk voor overdracht vatbaar? Het Fransche recht beslist bevestigend. De Franschen redeneeren aldus: het handelsmerk is een voorwerp van eigendom. Hij, aan wien zulk een merk toebehoort, moet er dus over kunnen beschikken, hetzij afzonderlijk, hetzij met de affaire. Partijen behooren in dit opzicht volkomen vrij te zijn. In Frankrijk is dus de eenige quaestie deze: ligt in de overdracht der zaak de overdracht van het merk stilzwijgend opgesloten? Met Pouillet¹⁾ geloof ik, dat van het Fransche standpunt uit eene bevestigende beantwoording dezer vraag noodzakelijk mag genoemd worden. Het merk toch was het teeken, waaraan het publiek de waren van den verkoper der zaak kon kennen, dus als het ware de draager van het vertrouwen, dat in die waren werd gesteld. Wat zal dan den opvolger beter in de gelegenheid

¹⁾ N°. 98.

stellen, om zich de renommée, de klandisie zijns voorgangers te verzekeren dan de bevoegdheid, om ook zijne waren met dat merk te voorzien?

Hoe is het nu met deze quaestie ten onzent gesteld?

In tegenstelling met het Fransche recht gaat onze wet op de handels- en fabrieksmerken uit van het denkbeeld, dat het merk behoort verbonden te zijn aan hem, wien daarop het recht is toegekend, welk beginsel echter niet dan na belangrijke debatten tusschen eenige leden der tweede kamer en de regeering in onze wet is opgenomen. De commissie van rapporteurs, in haar verslag over het ingediende wetsontwerp, was van meening, dat het recht op een merk op de erfgenamen zou moeten overgaan en ook voor overdracht vatbaar moest zijn, en drong daarom aan op de regeling der formaliteiten, die bij de overdracht zouden moeten worden in acht genomen. In het daarna gewijzigde ontwerp werd de bepaling opgenomen, dat een merk onafscheidelijk zou zijn verbonden aan eene fabrieks- of handelsonderneming, daar het merk moest dienen, om het publiek de zekerheid te verschaffen, dat de waren, van zoodanig merk voorzien, afkomstig waren van eene bepaalde fabrieks- of handelszaak. Bij de openbare beraadslaging over het voorstel in de tweede kamer wezen eenige leden dier kamer er op, dat het eene onbillijkheid was tegenover den koopman, het merk zoo onafscheidelijk aan eene fabriek of handelsonderneming te verbinden. Hem behoorde althans de

beslissing te worden gelaten, of bij overdracht der zaak het merk al of niet mede zou overgaan. De regeering wees daarentegen op eene gelijklopende bepaling in de Belgische wetgeving. Wilde men de fabriek zonder merk overdoen, men had slechts te zorgen, dat het merk voor de overdracht was doorgehaald. Toch werd het door de regeering voorgestelde artikel verworpen.

Volgens onze wet is dus het merk evenals de naam aan een bepaald persoon verbonden. Dientengevolge kan de voorganger den overnemer niet het uitsluitend recht op het merk overdragen. Het gevolg van zoodanige overeenkomst zou alleen zijn, dat de overnemer tegenover den verkooper der zaak bevoegd was, zich van het merk te bedienen, dat de verkooper zich dus niet zou kunnen verzetten tegen het gebruik van het merk door den overnemer. Tegenover derden daarentegen zou de overnemer machteloos zijn. Het recht, om op te komen tegen het gebruik van het merk door derden, m. a. w. het uitsluitend recht, is niet voor overdracht vatbaar. Toch bestaat de mogelijkheid voor den opvolger, om met toestemming van den voorganger het uitsluitend recht op een merk deelachtig te worden. Zoodra namelijk de voorganger zijn merk heeft laten doorhalen, is aan ieder, dus ook aan den overnemer, de weg opengesteld, om hetzelfde merk te doen inschrijven. Zou nu ook soms uit den verkoop der zaak voor den verkooper voortvloeien de verplichting, om zijn merk

te doen doorhalen? Al is het merk volgens onze wet verbonden aan den persoon des koopmans, toch moet volgens de in het verkeer algemeen heerschende meening, dat de zaak als op zich zelf staand lichaam het eigendom is van den koopman, het merk beschouwd worden als een deel van de zaak.

Tot dit gevoelen doen ons vooreerst overhellen de Fransche en Belgische wetgevingen. De Belgische wet zegt uitdrukkelijk: „une marque ne peut être transmise qu' avec l'établissement dont elle sert à distinguer les objets de fabrication ou de commerce.”

Een niet minder krachtig argument levert ons de geschiedenis van onze wetgeving. De regeering, die het merk aan de zaak wilde verbonden zien, gaf in de memorie van toelichting tot verdediging van haar voorstel uitdrukkelijk te kennen, dat het publiek belang eischte, dat er zekerheid zou bestaan, dat de waren, voorzien van een zeker merk uit eene bepaalde *fabriek of handelszaak* afkomstig waren, dus niet van een bepaalden fabrikant of handelaar. De regeering nam dus aan, dat het publiek het merk beschouwt als het merk der zaak, niet als het merk van den persoon van den fabrikant of koopman. Is het dus waar, dat in het verkeer het merk is een onderscheidingsteeken van de *van de zaak* afkomstige goederen, dan zal volgens de bedoeling der partijen het merk ook onder de verkochte zaak begrepen zijn.

Nu is het eenige middel, dat den verkooper der zaak ten dienste staat, om aan zijne verplichting

tot levering van het tot de zaak behoorende merk te voldoen, de doorhaling van dat merk.

Dit wat betreft de handels- en fabrieksmerken.

Nu nog een woord over hetgeen de Franschen in het algemeen noemen „l'enseigne.” Onder „enseigne” verstaat men alle in den handel gebruikelijke middelen, om eene zaak van alle andere te kunnen onderscheiden. Daartoe behoort dus het zooeven besproken fabrieksmerk; daartoe behoort ook de firma. Doch behalve merk en firma kan eene zaak nog verscheidene andere onderscheidingsteekenen hebben, zooals een naam of een uithangbord. Dikwijls bestaat dan „l'enseigne” uit tal van bestanddeelen, bijv. een fabrikant, die onder firma handelt, kan tevens aan zijne fabriek een bijzonderen naam gegeven hebben en een fabrieksmerk hebben gedeponeerde. Hier is „l'enseigne” samengesteld uit de firma, het merk en den naam der fabriek. Wij zijn gewoon al die zaken afzonderlijk te noemen. Eén woord, dat dit alles omvat, hebben wij niet. Het gemis aan zoodanige uitdrukking hebben wij echter, naar mijne meening, niet zoozeer te betreuren, daar toch voor de verschillende deelen van die „enseigne” geheel verschillende bepalingen gelden. Het eenige, wat al die zaken gemeen hebben, is, dat ze als aanhangsels der affaire met de affaire mede overgaan en dat de voorganger er na de overdracht geen gebruik meer van zal mogen maken, zelfs niet, wanneer hij zich het recht, om eene nieuwe zaak op te zetten, mocht

hebben voorbehouden. De koopman toch, die eene nieuwe zaak begint, moet aan het publiek duidelijk te kennen geven, dat het niet zijn plan is, om de vroegere zaak wederom te hervatten, maar wel om een geheel andere op te zetten. Hij moet zich dus onthouden van het gebruik van alle onderscheidings-teekenen der vroegere zaak.

§ 5. *De overdracht eener „zaak” met betrekking tot de firma.*

Het is voor den overnemer der zaak natuurlijk van het grootste belang, dat het publiek weet, dat hij overnemer is, en dat het hem als zoodanig erkent. Gewoonlijk wordt de overdracht door middel van eene advertentie aangekondigd; doch dit is niet voldoende. Velen zien de advertentie over het hoofd, en van degenen, die haar gelezen hebben, vestigen de meesten er weinig aandacht op. De opvolger moet dus een blijvend middel hebben, om ieder dadelijk te overtuigen, dat hij en geen ander de persoon is, die de zaak heeft overgenomen. Dit middel kan hij vinden in het voeren van de firma zijns voorgangers. De gewoonte, om onder firma te handelen, heeft dan ook geheel zijn ontstaan te danken aan de overdracht der zaak en staat dus met ons onderwerp in het nauwste verband. Daarom zullen we goed doen met eerst eene algemeene beschouwing over de firma te laten voorafgaan, en daarna te besluiten, in hoeverre de opvolger het recht heeft, de firma van den voorganger te blijven voeren.

Oorsponkelijk kwam de firma voor in den vorm van een teeken, waarmede de waren, circulaires enz. waren voorzien. Dit teeken, door den voorganger gebruikt, werd door den opvolger overgenomen. Later kwam hiervoor in de plaats de naam van den handelaar en werd het langzamerhand gewoonte, dat de opvolger tot behoud der klandisie den naam van den voorganger bleef voeren. Het is eene zekere waarheid, dat de reputatie, die de waren in den handel genieten, zich onafscheidelijk hecht aan den naam van koopman of fabrikant. Iemand, die geruimen tijd met gunstige resultaten goederen in den handel brengt, wordt langzamerhand als eene specialiteit in het leveren van dergelijke waren beschouwd. Zijn naam is reeds voldoende, om bij het publiek de overtuiging te vestigen, dat het goede waren zijn.

Wanneer nu de opvolger, bij de clienteele waarschijnlijk onbekend, den naam van den voorganger op winkel, waren of verpakking door den zijnen vervangt, weten de klanten, althans zij die eenigszins verwijderd wonen, niet, of zij met den opvolger of met een ander te doen hebben. In geen geval achten zij zich overtuigd, dat die nieuweling hun even goed zal bedienen, als zijn voorganger gewoon was te doen. Blijft daarentegen de opvolger den naam zijns voorgangers voeren, dan zullen zij, die van de overdracht niets weten, voortgaan met de van ouds bekende waren in te koopen, terwijl de overige klanten reeds voldoende waarborg zien in het feit, dat de voorganger

den nieuwen koopman heeft waardig gekeurd, zijn naam te blijven voeren.

Zoo was dan de hoop van den opvolger, om de klanten van den voorganger tot zich te lokken, oorspronkelijk de eenige reden voor het handelen onder firma. Later, toen verscheidene kooplieden samen begonnen te handelen voor gemeenschappelijke rekening en dus het denkbeeld van vennootschap ontstond, kreeg de firma eene tweede functie te vervullen. De vennoten moesten nu bij het sluiten van contracten, bij het geven van kwijting enz. aan derden, kunnen doen zien, dat zij handelden in hunne qualiteit als zoodanig en derhalve niet alleen de handelende persoon, maar tevens alle andere vennoten aangesproken konden worden.

Zoo kreeg het woord firma twee beteekenissen: 1°. elken naam, waaronder iemand handelt, als die zijn werkelijke naam niet is, 2°. den naam, waaronder eenige personen gezamenlijk handel drijven.

In Duitschland heeft het woord firma een veel ruimeren zin. Daar handelt elk koopman onder firma en staat de firma in verband met de verplichting, ieder koopman opgelegd, om zich in het handelsregister te doen inschrijven. De naam, waaronder de koopman is ingeschreven, is zijne firma, onverschillig of het zijn eigen naam is of die van een ander. Hij, die meer dan eene zaak drijft, moet aan iedere zaak eene firma geven, die dan afzonderlijk moet worden ingeschreven. De Duitschers

onderscheiden de firma in: Namensfirma, Sachenfirma en gemischte Firma. De „Namensfirma” is ontleend aan den naam van een persoon, de „Sachenfirma” aan het doel der handelsonderneming, de „gemischte Firma” aan beide. Het A.D.H.G.B. schrijft verder voor, welk soort van firma in elk geval moet worden aangenomen. De koopman, die alleen handelt of met een commanditair venoot, mag slechts eene „Namensfirma” voeren. Eene toevoeging, die daaraan den schijn van eene vennootschap zou geven, is niet toegelaten. De „offene Gesellschaft” (vennootschap onder firma) moet ook eene „Namensfirma” voeren, waarin voorkomen óf de namen van alle vennoten óf de naam van ten minste een hunner met de toevoeging en Co. of iets anders, waaruit van het bestaan der vennootschap blijkt. De „Aktiengesellschaft” (naamlooze vennootschap) kan slechts eene „Sachenfirma” voeren. De namen der aandeelhouders mogen hierin volstrekt niet voorkomen. Bij het doen inschrijven eener firma moet er wel voor gezorgd worden, dat deze van alle op dezelfde plaats bestaande en in het handelsregister ingeschreven firma's kan worden onderscheiden. Hij, die nadeel heeft geleden, doordat een ander onbevoegd gebruik heeft gemaakt van zijne firma, heeft eene actie tot het doen ophouden van deze ongeoorloofde handeling en tot schadeloosstelling. Bovendien is het onrechtmatig voeren van eens anders firma strafbaar gesteld.

We zien dus, dat in Duitschland de firma uitvoerig geregeld is. Niet alzo ten onzent. Eene dergelijke regeling der firma kennen wij niet. Deze zou ook trouwens in onze bestaande wetgeving niet passen, omdat wij geen handelsregister of daarmee overeenkomende instelling hebben. Men zou echter wel verwachten, dat aangaande eene zoo gewichtige in den handel zoo gebruikelijke instelling in onze wet ten minste eenige bepalingen zouden voorkomen, ter beantwoording van de vraag, wie onder firma mogen handel drijven, onder welke firma men mag handelen, wat de rechtsgevolgen zijn van het handelen onder firma. Doch ook hierin vinden we ons teleurgesteld. De firma is ten onzent zoo goed als niet geregeld. Slechts twee artikelen in onze geheele wetgeving (art. 20 en 30 W. v. K.) hebben hierop betrekking en dan nog alleen op de firma als naam eener vennootschap. Over de firma van een alleen handeldrijvend koopman bepaalt onze wet in het geheel niets. Alleen wordt in art. 30 al. 1 W. v. K. het handelen van één persoon onder vreemden naam terloops erkend.

Het gevolg van het stilzwijgen der wet zal zijn, dat alles hier beoordeeld moet worden naar handelsgebruiken en algemeene rechtsbeginselen. Vandaar de talrijke quaesties, die in ons land, vooral met betrekking tot de firma door een enkel koopman gevoerd, zijn gerezen.

Dat het niet in strijd is met onze wet, onder een

vreemden naam te handelen, wordt algemeen erkend. Wanneer eenige kooplieden eene vennootschap oprichten, moeten zij zelfs eene firma aannemen. Doch de vraag rijst: Is men geheel vrij bij het aannemen van eene firma? De wet, die alleen de firma van eene vennootschap op het oog heeft, maakt geen andere beperking dan, dat de naam van den commanditairvennoot niet in de firma mag voorkomen, tenzij hij vroeger werkend vennoot is geweest (art. 20 al. 1, art. 30 al. 2 W. v. K.).

Mag men dan ook gaan handelen onder eens anders naam of firma?

In Duitschland moet deze vraag voor de ingeschreven firma's natuurlijk worden ontkend. Bij ons is men het op dit punt volstrekt niet eens. Men zal tot eene verschillende conclusie komen, al naar gelang men aanneemt, dat ieder mensch een uitsluitend recht op zijn naam of firma toekomt of niet. In het eerste geval zal de naam of firma, aan een bepaald persoon toekomende, alleen gebruikt mogen worden tot aanduiding van dien bepaalden persoon en van datgene, wat van hem afkomstig is, dus van datgene, wat hij in den handel brengt, of wat door hem is geproduceerd. Het enkele gebruik van eens anders naam of firma tot aanwijzing van een ander persoon dan dengene, aan wien het uitsluitend recht op den naam of firma is toegekend, zal aanleiding geven tot eene actie uit onrechtmatige daad. In het tweede geval daarentegen zal het aan ieder

volkomen vrijstaan, gebruik te maken van eens anders naam of firma tot aanwijzing van wien ook of wat ook, en zal hierin op zich zelf niets ongeoorloofds gelegen zijn. Alleen dan, wanneer eens anders naam of firma gebruikt wordt tot bedriegelijke doeleinden, zou van eene actie uit art. 1401 B. W. sprake kunnen zijn. Het onrechtmatige is dan echter niet gelegen in het feit, dat eens anders naam of firma gebruikt is, maar in de ongeoorloofde bedriegelijke bedoeling, waarmede dit is geschied, dus in de omstandigheid, dat hij, die dien naam of die firma heeft gebruikt, heeft voorzien of althans had moeten voorzien, dat dit nadeelige gevolgen zou hebben voor den alzoo genaamden persoon.

Mr. Kist ¹⁾ neemt het uitsluitend recht op den naam aan en houdt dit ook jure constituendo voor het beste stelsel. „Onze wet,” zegt hij, „laat de keuze van den gemeenschappelijken naam aan de vennoten onder firma geheel vrij. Daaruit volgt echter niet, dat men eens anders naam zonder dien toestemming kan gaan voeren.” Verder zegt Mr. Kist: „Het natuurlijke recht, dat ieder heeft op zijn naam, verbiedt eene andere beslissing. Toch schijnt het wenschelijk, dat eene bepaling, het gebruik van eens anders naam zonder zijne toestemming verbiedende, in de wet werd opgenomen.” Ook de jurisprudentie ten onzent helt tot deze meening over. Zoo overwoog de rechtbank te Utrecht 2 November 1887 W. 5493: „dat echter aan ieder koopman of fabrikant op grond

¹⁾ Mr. Kist., Beginselen van handelsregt I blz. 68, 1^e druk.

van art. 625 B. W. het recht toekomt om alleen, met uitsluiting van anderen, tenzijdaartoe door hem gemachtigd, gebruik te maken van zijn naam of handelsfirma"; de rechtbank te Amsterdam 6 October 1885 W. 5327: „dat de Ned. wetgeving als rechtsbeginsel aanneemt dat de wettige drager van den familienaam, op dien naam bezit een uitsluitend recht"; de Hooze Raad 21 April 1882 W. 4770, bevestigende een vonnis van het Hof te Arnhem van 13 April 1881 W 4699: „dat het Hof terecht op den voorgrond stelt, dat ieder en dus ook elke koopman of fabrikant, aan het gemeene recht ontleent het recht tot uitsluitend gebruik van zijn naam of firma".

Mr. Molengraaff is daarentegen in zijne verhandeling over de „oneerlijke concurrentie"¹⁾ van het tegenovergestelde gevoelen. „Opvallend", zegt hij, „is de soberheid, die de motiveering van dit uitsluitend recht kenmerkt. Wanneer het niet eenvoudig wordt gesteld als een feit, wordt ons hoogstens medegedeeld, dat het een algemeen beginsel van vigeerend burgerlijk recht is of wel aan het gemeene recht ontleend is of dat de Nederlandsche wetgeving het als rechtsbeginsel aanneemt of iets dergelijks." Ook jure constituendo keurt Mr. Molengraaff het uitsluitend recht af en wijst er op, hoe onze schrijvers voorzichtig zouden moeten zijn met het kiezen hunner pseudonymen.

Naar mijne meening moeten we, tot welk resultaat we ook later komen, den naam en de firma niet over

¹⁾ De „oneerlijke concurrentie" voor het forum van den Nederlandschen Rechter in Rechtsgeleerd Magazijn, dl. 6 (1887), bl. 373 vlg.

ééenen kam scheren. De naam is eene door de wet erkende nauwkeurig geregelde instelling. De firma daarentegen is alleen door den handel en het gebruik gesanctioneerd en door de wet stilzwijgend toegelaten.

Wat den naam betreft, zou ik mij liefst scharen aan de zijde van hen, die een uitsluitend recht op den naam aannemen, en wel op deze gronden. De wet beveelt, dat ieder mensch zal hebben een familienaam en een of meer voornamen. De reden hiervan kan geen andere zijn dan, om in het verkeer een middel te hebben, om den ééenen mensch van den anderen te onderscheiden. Zal nu de naam aan zijn doel beantwoorden, die plaats in de maatschappij innemen, die hij moet innemen, dan zal de naam, aan een zeker persoon toebehoorende, alleen mogen gebruikt worden tot aanduiding van dien bepaalden persoon. Elk ander gebruik, zonder toestemming of buiten weten van den betrokken persoon om, is in strijd met het begrip van naam en tevens in strijd met de ratio, die aan onze wetsbepalingen op dit punt ten grondslag ligt. Natuurlijk zal uit een dergelijk uitsluitend recht voortvloeien, dat ieder, die zich eens anders naam toeëigent, bloot staat aan eene actie uit onrechtmatige daad. Doch naar mijne meening levert dit niet een zoo groot bezwaar op, dat daarom de theorie moet worden verworpen. Het spreekt toch wel van zelf, dat men geen proces zal beginnen zonder daarvoor voldoende reden te hebben. De eigenaar toch van een stuk

land heeft ook eene actie uit onrechtmatige daad tegen elk en een iegelijk, die zonder zijn recht te kunnen bewijzen zich eenige daad van heerschappij daarop veroorlooft. Nu zal men toch nooit bevreesd behoeven te zijn, dat die eigenaar iemand, die even over zijn land heeft geloopt, terwijl volstrekt van geen toegebrachte schade sprake kan zijn, zal dagvaarden. Deed hij dit inderdaad, de rechter zou hem zeker zijne vordering ontzeggen op grond van gebrek aan voldoende belang. Evenmin zal iemand, die Jansen heet, eene actie instellen, omdat een schrijver van een tooneelstuk toevallig een der dramatis personae met dezen naam heeft bestempeld, terwijl overigens van geen kwade bedoeling blijkt. De eigenaar van den naam zal de actie alleen dan instellen, wanneer hij meent hetzij in zijn persoon, hetzij in zijn naam, hetzij in zijn vermogen te zijn aangetast, en juist in die gevallen is de actie volkomen op hare plaats. Dat onze wet niet uitdrukkelijk dit beginsel huldigt, kan geen voldoende argument zijn tegen onze stelling. Het uitsluitend recht vloeit uit het wezen en de bestemming van den naam zelf voort. We hebben ons toch niet letterlijk aan de woorden van de wet te houden, wanneer de bedoeling van den wetgever duidelijk blijkt.

Ofschoon dus in beginsel de theorie van het uitsluitend recht huldigende, kan ik mij niet altijd vereenigen met de gronden, waarop ze is verdedigd. Zoo maakt, naar mijne meening, de rechtbank te

Utrecht in haar vonnis van 2 November 1887 W. 5493 zich schuldig aan verwarring van de twee beteekenissen, die het woord *eigendom* hebben kan. Eigendom komt voor: 1°. in de beteekenis van het voornaamste der zakelijke rechten, het Romeinsche *dominium*, behandeld in art. 625 en vlg. B. W., waarvoor slechts vatbaar zijn lichamelijke zaken in den handel, 2°. komt *eigendom* voor in ruimeren zin; zoo zegt men bijv. ik ben eigenaar van eene erfdienstbaarheid, van eene schuldvordering enz. In laatstgenoemden zin alleen kan men spreken van eigendom van een naam, firma of zaak, hiermede bedoelende uitsluitend recht op den naam enz. Art. 625 is dus op den naam of zaak nooit toepasselijk.

Moeten we nu ook voor de firma de leer van het uitsluitend recht aannemen? Bij de beslissing van deze quaestie verlieze men niet uit het oog, dat de wet de firma niet kent. Wat dwingt ons dan, het uitsluitend recht daarop aan te nemen? Ook jure constituendo bestaat hiervoor niet de minste grond. Wat zou er tegen zijn, wanneer iemand op eene geheel andere plaats een geheel ander soort van handel onder eene reeds bestaande firma ging drijven? Als er maar geen vergissing of verwarring kan plaats hebben, kan tegen het aannemen van eene reeds bestaande firma niet het minste bezwaar bestaan. Neem ik eens anders firma aan met het doel, om diens klanten tot mij te trekken, dan bega ik voorzeker een onrechtmatige daad niet, omdat ik die firma gebruik,

maar om de omstandigheden, waaronder, de bedoeling, waarmede dit geschiedt. Het onrechtmatige is dan gelegen in de bedriegelijke handeling, om mijne zaak voor die van een ander te laten doorgaan. In Duitschland, waar de firma's ingeschreven worden, en ieder het inschrijven van eene reeds gevestigde firma kan beletten, geldt voor de firma hetzelfde als bij ons voor het handels- en fabrieksmerk. Daar kan men van een uitsluitend recht spreken; maar in ons land bestaat voor het aannemen daarvan naar mijne meening geen voldoende grond. Noch de wet, noch de aard van de firma dwingt er ons toe.

De vraag, of al of niet een uitsluitend recht op naam en firma moet worden erkend, is van ontzaggelijken invloed op de rechtsverhouding tusschen koper en verkooper eener zaak met betrekking tot de bevoegdheid van den eerste tot het voeren van de firma van den laatste. Vandaar stonden we hier zoo lang bij stil.

Laten we dan nu zien, onder welke voorwaarden de overnemer eener zaak den naam zijns voorgangers kan blijven voeren. We hebben hierbij twee gevallen te onderscheiden: 1°. de voorganger handelde reeds onder firma, 2°. de voorganger handelde onder zijn eigen naam.

In het eerste geval heeft de overnemer alleen belang bij de door den voorganger gevoerde firma, niet bij het voeren van des voorgangers eigen naam, daar toch steeds onder de firma de waren in den

handel werden gebracht. De firma nu wordt beschouwd als de naam der zaak en maakt als zoodanig een deel uit van de zaak. (Utrecht 2 November 1887.) Wordt dus de zaak overgedragen, dan gaat de firma, als daaraan verbonden, mede over. Vervolgens is de overnemer (aangenomen ten minste, dat het uitsluitend recht op de firma moet worden verworpen) van zelf reeds bevoegd de vroegere firma aan te nemen. Tegen elk en een iegelijk, die door het later aannemen van die firma hem afbreuk zou trachten te doen, zou hem eene actie uit art. 1401 B. W. moeten worden toegekend, zelfs tegen den voorganger, wanneer hij zich de bevoegdheid, om eene nieuwe zaak op te zetten, mocht hebben voorbehouden. Wanneer de overdrager aan den overnemer het recht, om zijne firma te voeren, wilde ontzeggen, zou eene daartoe strekkende clause uitdrukkelijk in de overeenkomst moeten worden opgenomen. Onjuist oordeelde dan ook mijns inziens de rechtbank te Amsterdam in haar vonnis van 20 Sept. 1887¹⁾, toen ze aannam: „dat voorts al moge volgens eischers meening de bedoeling van partijen zijn geweest, dat hij alleen en met uitsluiting van den gedaagde de bevoegdheid had verkregen, om de firma George Cladder te voeren en te teekenen, daarvan in de dienaangaande gemaakte bepaling van het contract niets is te vinden en het den rechter voorkomt, dat, mocht ook bewezen worden,

¹⁾ Paleis van Justitie. Jaargang 1887 N°. 48.

dat de gedaagde na den verkoop onder deze firma heeft gehandeld, hetgeen wordt ontkend, hierdoor geen zoodanige inbreuk op het contract zou zijn gemaakt, dat de ontbinding zou behooren te worden uitgesproken te minder, daar ook hier niets is gebleken of geposeerd, dat door den eischer deswege eenige bemerking aan den gedaagde is gemaakt." Neemt men het uitsluitend recht op de firma aan, dan zal men tot hetzelfde resultaat komen. Alleen zal de bevoegdheid van den overnemer dan slechts rusten op de stilzwijgende toestemming van den verkooper der zaak.

Heeft de voorganger altijd onder zijn eigen naam gehandeld, dan zal volgens hen, die het recht op den naam erkennen, de opvolger den naam zijns voorgangers kunnen voeren, mits er bijvoegende *voorheen* of *firma* of iets dergelijks, bijv. A. firma B., A. voorheen B., A. opvolger van B. Hij zal niet eenvoudig kunnen volstaan met den enkelen naam des voorgangers op zijn winkel of waren te zetten zonder nadere aanduiding, dat hij de persoon zelf niet is maar de opvolger. Dit is ook het door de Fransche juristen aangenomen stelsel¹⁾. Zij spreken niet van firma, maar van „le droit de se dire successeur". Lèbre zegt van den opvolger: „il a le droit et le devoir de se donner comme successeur". „Le droit de se dire successeur" vloeit onmiddellijk uit de overdracht voort. Het is niets dan eene aanwijzing, dat dezelfde zaak, vroeger

¹⁾ Zie Lèbre blz. 57 en vlg. Pouillet blz. 532 en vlg.

door A. gedreven, nu door B. wordt voortgezet, dus als het ware eene publicatie van de overeenkomst, waarbij de zaak is overgedragen. Waarom zou nu de opvolger, die krachtens de bedoeling der partijen werkelijk opvolger is, zijne hoedanigheid niet aan het publiek mogen aankondigen op winkel, rekeningen, circulaires enz? „Mais”, zegt Lèbre het uitsluitend recht op den naam erkennende, „il est bien entendu que l'acquéreur malgré l'autorisation du vendeur ne pourrait employer le nom seul de celui-ci.”

De Fransche jurisprudentie is bijna eenstemmig van het zelfde gevoelen. Duidelijk vinden we het beginsel uiteengezet in een vonnis van den „Tribunal comm. Seine” van 3 Februari 1877¹⁾: „que le nom patronymique est une propriété exclusive et privée, et nul ne peut se servir du nom d'un autre sans avoir le droit de le porter ou sans y être formellement autorisé; lors donc qu'un fonds de commerce est vendu, l'acquéreur, à moins de convention contraire, n'a le droit de se servir, sur ses enseignes, factures ou circulaires, du nom de son prédécesseur qu'en indiquant en même temps sa qualité de successeur”.

Moet het uitsluitend recht op den naam worden verworpen, dan zal het den overnemer vrijstaan eenvoudig den naam des voorgangers te nemen zonder eenige toevoeging of beperking. Volgens deze meening mag men ieders naam gebruiken dus ook dien van

¹⁾ Pouillet N°. 553 bis.

den voorganger; men mag alles van dien naam voorzien, dus ook zijn eigen waren.

Gaan we in het kort na, welke gevolgen de overdracht eener zaak voor partijen met zich medebrengt, dan blijkt ons, dat alles hier van omstandigheden afhankelijk is. Nooit zal in het algemeen kunnen worden bepaald, wat uit de overeenkomst zal voortvloeien; in elk concreet geval zal hierop een verschillend antwoord wenschelijk zijn.

Bij het stilzwijgen der wet kunnen partijen, wanneer zij binnen de aan elke overeenkomst gestelde grenzen van openbare orde en goede zeden blijven, bepalen, wat zij goed vinden. Hun duidelijk geopenbaarde wil zal ongetwijfeld door den rechter moeten worden aangenomen; daarnaar zal hij rechtstreeks zijn vonnis moeten opmaken. Doch in bijna geen geval zal de overeenkomst met zoovele woorden uitdrukken alles, wat partijen hebben gewild. Vele, ja de gewichtigste gevolgen zullen dikwijls stilzwijgend in de overeenkomst liggen opgesloten. Slechts door eene grondige kennis van de verkeersgewoonten en plaatselijke gebruiken, door een nauwkeurig onderzoek van de bedoeling der partijen zal de rechter in staat zijn deze gevolgen te leeren kennen, om ze bij zijn beslissing in acht te nemen.

Veel wordt hierdoor aan de appreciatie van

den rechter overgelaten, groot is inderdaad de verantwoordelijkheid, die op hem rust; maar vrij van alle banden zal hij ook eene beslissing kunnen geven, die aan alle eischen van recht en billijkheid voldoet.

HOOFDSTUK III.

De gevolgen der overdracht eener „zaak” tegenover derden.

§ 1. *De overdracht eener „zaak” door één enkel persoon aan één ander.*

Na in het vorige hoofdstuk te hebben uiteengezet, welke gevolgen de overdracht eener zaak heeft voor de contractanten, hebben we nu te onderzoeken, of de overdracht ook van invloed is op de rechtsverhouding, waarin derden stonden tot den verkooper der zaak.

Vooraf echter deze vraag, de verhouding tusschen partijen betreffende: Omvat de overdracht der zaak stilzwijgend de overdracht van vorderingen en schulden of zal daartoe een uitdrukkelijk beding noodig zijn? Zijn de vorderingen en schulden stilzwijgend onder de zaak begrepen, dan mogen derden uit de bekendmaking der overdracht en het voortzetten van de zaak door den overnemer opmaken, dat tevens de schulden en vorderingen zijn overgenomen. Is daarentegen eene afzonderlijke bepaling in de overeenkomst noodig, zullen de vorderingen en schulden

ten bate en ten laste van den overnemer komen, dan kunnen derden uit de enkele publicatie der overdracht niets afleiden en heeft de overdracht voor hen niet de minste beteekenis. Laten we, om deze quaestie op te lossen, ons even in het geheugen terugroepen, wat we vroeger hebben nagegaan namelijk, dat de overdracht der zaak alleen omvat datgene, wat voor den overnemer wenschelijk is tot voortzetting van het bedrijf. Doen we dit, dan zien we van zelf, dat schulden en vorderingen geheel buiten de overdracht vallen; want hoe zullen deze den overnemer ten dienste staan bij het drijven der zaak?

Na deze voorafgaande opmerking kunnen we met de behandeling van de gevolgen der overdracht tegenover derden een aanvang maken. We hebben hier te onderscheiden: *a.* de passiva en *b.* de activa der zaak.

a. Eerst dan de passiva. Hier doet zich de vraag voor: Kunnen derden, wanneer eene zaak, door één persoon gedreven, is overgedragen en kooper en verkooper hunne overeenkomst hebben gepubliceerd, zich na de overdracht met hunne vorderingen, op de zaak betrekking hebbende, wenden tot den overnemer en zoo ja, is de verkooper der zaak dan na de overdracht van zijne verplichting ontheven of zijn zoowel kooper als verkooper aansprakelijk. Men houde in het oog, dat geen schuldenaar zich zonder toestemming des schuldeischers van zijne gehoudenheden, om zijne schulden te betalen, kan ontslaan, dat

geen schuldeischer tegen zijn zin een ander als schuldenaar behoeft te erkennen. Derden kunnen dus steeds den verkooper der zaak blijven aanspreken. Maar hebben zij nu naast hunne vordering tegen den verkooper ook eene actie tegen den kooper? Neen, want, zooals we opmerkten, liggen in de zaak de schulden volstrekt niet opgesloten. De schuldeischers kunnen dus de enkele publicatie der overdracht niet beschouwen als eene bekendmaking, dat de overnemer op zich heeft genomen de verplichting, om de schulden te betalen. De overeenkomst, waaruit zij ageeren, is gesloten met den verkooper der zaak. Deze was de eenige aansprakelijke persoon en is dit ook gebleven. Of nu later hij of een ander het bedrijf uitoefent, gaat derden niet aan. Zij hebben dus met den overnemer niet te maken.

Zoo heeft dan naar mijne meening de overdracht eener zaak in het algemeen tegenover de schuldeischers geene gevolgen. Dit wordt echter geenszins algemeen aangenomen. Over de voortdurende aansprakelijkheid van den verkooper der zaak is men het vrij algemeen eens; maar vele Duitsche juristen achten na de overdracht tevens den opvolger verbonden en wel speciaal in het geval, dat de overnemer blijft handelen onder de firma zijns voorgangers. Voor eerst heeft men de aansprakelijkheid van den overnemer trachten te verklaren door de bekende theorie, dat de zaak zou zijn een rechtspersoon. Uit de rechtspersoonlijkheid der zaak volgt natuurlijk on-

middellijk de aansprakelijkheid van den opvolger. De rechtspersoon heeft zijn eigen vermogen, dat door zijne schuldeischers kan worden geëxecuteerd, in wiens handen het zich ook bevinden moge. Heeft men met den koopman als zoodanig gehandeld, dan heeft men niet gehandeld met den persoon des koopmans maar met den rechtspersoon, „de zaak”, die door den koopman wordt vertegenwoordigd. Wil men den rechtspersoon dagvaarden, men zal moeten dagvaarden dengene, die op dat oogenblik zijn vertegenwoordiger of bestuurder is. Of men ageert uit eene overeenkomst met dien zelfden of met een vroegeren vertegenwoordiger gesloten, doet natuurlijk niets ter zake. Reeds vroeger hebben we echter de onhoudbaarheid van deze leer aangetoond. Het vroeger gezegde geldt dus ook hier. Alleen zouden we daaraan nog kunnen toevoegen, dat uit de rechtspersoonlijkheid noodzakelijk zou volgen, dat de verkooper na de overdracht van zijne aansprakelijkheid ontheven is. Deze consequentie nu wordt echter nooit gemaakt, omdat de schuldenaar (dus nu weder de koopman en niet de rechtspersoon) zich zonder toestemming des schuldeischers niet van zijne verplichting kan ontslaan. Ook de gevolgtrekking, dat het verhaal der schuldeischers zich uitsluitend zou beperken tot het handelsvermogen als het eigendom van den rechtspersoon, en de koopman alleen zou kunnen worden aangesproken in zijne qualiteit als beheerder van dien rechtspersoon, vinden we nergens.

Endemann¹⁾ en Bekker²⁾, die aan de meest ongerijmde gevolgtrekkingen van de leer der rechtspersoonlijkheid eenigszins zoeken te ontkomen, maar zich van dat denkbeeld toch niet geheel los kunnen maken en daarom langs denzelfden weg de verantwoordelijkheid van den overnemer trachten te verklaren, zien in het handelsvermogen een „abhängiges Zweckvermögen”, in tegenstelling met de theorie der rechtspersoonlijkheid, in Deutschland de theorie „des Unabhängigen Zweckvermögens” geheeten. Onder „Zweckvermögen” verstaan de Duitschers eene vereeniging van vermogensbestanddeelen, die niet alleen door den persoon, aan wien ze toebehooren, maar ook door het doel, waarvoor ze bestemd zijn, worden te zamen gehouden, en dat niet slechts feitelijk maar met de mogelijkheid, om eigen schulden en schuldvorderingen te bezitten. Als zoodanig zou dan ook het handelsvermogen zijn te beschouwen. Daardoor wordt de zaak „eine quasi-juristische Person.” Bekker (t. a. p.) vergelijkt dit „abhängige Zweckvermögen” met het Romeinsche peculium. Deze meening wordt door Simon³⁾ en Regelsberger⁴⁾ bestreden. Zij wijzen er op, en naar mijne meening volkomen te recht, dat eene instelling als het peculium, geheel eigenaardig aan de Romeinsche toestanden, met geen

¹⁾ Das deutsche Handelsrecht 3e druk blz. 69 en vlg.

²⁾ Zeitschrift f. d. gesammte Handelsrecht IV blz. 499 en vlg.

³⁾ Zeitschrift f. d. gesammte Handelsrecht XXIV blz. 114 en vlg.

⁴⁾ Zeitschrift f. d. gesammte Handelsrecht XIV blz. 13.

instelling ten onzent kan worden vergeleken. Iets dergelijks als het peculium kent ons recht niet en kan ons recht ook niet kennen, omdat de beginselen, waarop in het Romeinsche recht het peculium gebaseerd was, geheel vreemd zijn aan ons recht. Waaraan toch had in het Romeinsche recht het peculium zijn ontstaan te danken? 1° aan de slavernij, door onze wet uitdrukkelijk verboden, 2° aan het feit, dat een filius familias zelf geen vermogen kon hebben, maar alles, wat de zoon ontving, het eigendom werd van den vader (met uitzondering van het peculium castrense en quasi-castrense), een beginsel volkomen vreemd aan ons recht. Wel heeft men in het peculium terecht een „abhängiges Zweckvermögen” gevonden, daar de dominus of de vader voor de rechtshandelingen van zijn slaaf of zoon slechts aansprakelijk was tot het bedrag van het peculium; doch, gelijk wij opmerkten, bewijst dit voor het moderne recht niets. Met Regelsberger ben ik dan ook van meening, dat de vergelijking met het peculium slechts eene poging is, om eene door sommigen aangenomen meening juridisch te construeeren. Nergens in onze geheele wetgeving treffen we eene bepaling aan, die op eene scheiding met rechtsgevolgen tusschen aan een zelfden persoon toekomende goederen doelt. Voor eene handelsschuld kan men den koopman in zijn particulier vermogen, voor eene andere schuld in zijn handelsvermogen aantasten. Er bestaat geen enkele grond, om aan te nemen, dat de

schulden aan de activa der zaak als datgene, waaruit zij bij voorkeur moeten worden voldaan, zouden verbonden zijn. Bovendien gaan de activa slechts over, voorzover zij den overnemer moeten helpen bij de uitoefening van zijn bedrijf. De Duitsche schrijvers wijzen tot verdediging van de leer van het „abhängige Zweckvermögen” er op, dat in het Duitse recht in geval van faillissement de schuldeischers eener vennootschap onder firma bevoorrecht zijn boven de particuliere schuldeischers der vennoten op de aan de vennootschap toebehoorende goederen. Eene dergelijke bepaling vinden wij in ons recht niet; maar, ook al was dat het geval, dan zou dit nog niets bewijzen voor de zaak door één koopman gedreven. De voorstanders van de leer van het „abhängige Zweckvermögen” hebben dan ook allen dit met elkaar gemeen, dat zij geen van allen duidelijk uiteenzetten, welke de aard en het juridisch karakter van dat „Zweckvermögen” dan zouden zijn. Endemann erkent zelf, dat het *ius separationis* bij de affaire, door één persoon gedreven, „in solchem Umfang” moet worden ontkend. Toch zouden aan de afscheiding rechtsgevolgen verbonden zijn. Welke deze zijn, zegt Endemann ons echter niet. Zeer krachtig drukt dan ook Regelsberger (t. a. p.) zich tot bestrijding dezer theorie uit, wanneer hij zegt: „Wenn irgendwo so ist im Gebiet des Handelsrechts Bedürfniss mit festen Rechtsbegriffen zu rechnen und die Phrase bei Seite zu lassen, da sie nur leicht bei dem

oberflächlichen Urtheiler Eingang findet und nur Verwirrung anrichtet." Ook Mr. Kist¹⁾, hoewel aannemende, dat zij, die met den koopman handelen, de zaak beschouwen als een op zichzelf staand iets, als een afzonderlijk wezen met eigen domicilie, eigen crediet en eigen vermogen, dat dus zonder twijfel het handelsvermogen naar het rechtsbewustzijn der kooplieden van het overige vermogen is afgescheiden en een afzonderlijk samenstel van rechten en verplichtingen vormt, geeft toch ten slotte toe, dat de afscheiding van het handelsvermogen van het overige vermogen des koopmans door onze wet nergens is erkend. De leer van het „abhängige Zweckvermögen" geeft dus slechts aanleiding tot onduidelijke redeneeringen en zonderlinge analogieën; het is slechts de theorie der rechtspersoonlijkheid eenigermate beperkt doch tevens verduisterd.

Behrend, in zijn „Lehrbuch des Handelsrechts"²⁾ van meening, dat de zaak niets anders is dan het handelsvermogen en dientengevolge alle handelsschulden met de zaak mede overgaan, tracht daaruit de aansprakelijkheid van den overnemer tegenover de handelsschuldeischers zijns voorgangers te verklaren. Zooals we echter reeds vroeger te kennen gaven, is de basis, waarop Behrend zijne theorie heeft opgetrokken, onvoorwaardelijk af te keuren. Als de zaak niets

¹⁾ „Beginnelsen van handelsregt" I blz. 60 vlg. 1e druk.

²⁾ Deel I blz 433.

anders was dan het handelsvermogen, hadden we over de gevolgen der overdracht tusschen partijen niets behoeven te zeggen. De geheele moeielijkheid zou zich dan oplossen in de zuiver feitelijke quaestie, wat tot dat handelsvermogen behoort. Dat we echter onder het overnemen eener zaak iets geheel anders te verstaan hebben, hebben wij vroeger uiteengezet. Ik acht het daarom onnoodig, dit hier te herhalen.

In het bijzonder heeft men in Duitschland de aansprakelijkheid verdedigd van den opvolger, die onder de zelfde firma blijft handelen. Aan het openlijk optreden onder de firma van den verkooper der zaak achtte men verbonden de gehoudenheid, om aan de vroeger ten behoeve dier firma aangegane verbintenissen te voldoen. Door de firma was de zelfstandigheid der zaak toch boven allen twijfel verheven, redeneerde men. Doch naar mijne meening stooten we hier weder op de zelfde bezwaren als in het geval, dat eene zaak zonder firma wordt overgenomen. Het argument, dat door de firma de zaak een afzonderlijken naam heeft verkregen en dientengevolge als een op zichzelf staand lichaam kan optreden, is niet moeilijk te weerleggen. De zaak zonder firma kan geen rechtspersoon zijn, zagen we. Hoe zou dan de zaak, die met de firma overgaat, wel een rechtspersoon kunnen zijn? Noch uit de beteekenis, noch uit de geschiedenis der firma kan dit worden afgeleid. De firma wordt in het verkeer wel vaak als de naam, uitsluitend aan de zaak verbonden, beschouwd; doch dit is slechts

een gevolg van de meening van hen, die in het algemeen aan elke zaak een afzonderlijk bestaan toekennen. Was de firma een rechtspersoon, de onroerende goederen zouden in de openbare registers moeten worden ingeschreven op naam der firma. In geval van overdracht der zaak zou voor de onroerende goederen geen overschrijving der akte noodig zijn. Zij waren het eigendom der firma en zijn dit ook na de overdracht gebleven. Dat de vennootschap onder firma als zoodanig verbintenissen kan aangaan, eischende en verwerende in rechte kan optreden, zegt niets voor de door één enkel koopman onder firma gedreven zaak. Bovendien volgt daaruit ook volstrekt niet de rechtspersoonlijkheid der vennootschap onder firma. De wetgever heeft alleen aan de vennoten, om het opnoemen van al hunne namen te voorkomen, de vrijheid toegekend onder een door hen gekozen naam, die dan ter griffie moet worden ingeschreven, gezamenlijk op te treden. Deze en geen andere is de ratio dezer bepalingen. Verdere gevolgtrekkingen zijn in strijd met den aard der vennootschap onder firma, waarvan alle leden hoofdelijk aansprakelijk zijn en waarbij dus eene aansprakelijkheid van de vennootschap op zich zelf uitdrukkelijk is uitgesloten.

Tegenover de theorie der rechtspersoonlijkheid staat eene andere meening, verdedigd door von Völderndorff¹⁾, uitgaande van het denkbeeld, dat de

¹⁾ Zeitschrift f. d. gesammte Handelsrecht XXIV blz 143.

koopman, die onder firma handel drijft, eigenlijk twee persoonlijkheden in zich omvat, eene burgerlijke en eene koopmanspersoonlijkheid. De laatste heeft de koopman verloren door de overdracht der firma. Als zoodanig is hij dus niet meer aansprakelijk; maar zijne burgerlijke verantwoordelijkheid is dezelfde gebleven. Deze theorie heeft dit voor boven die der rechtspersoonlijkheid, dat hier de voortdurende aansprakelijkheid van den verkooper der zaak duidelijk in het licht wordt gesteld, terwijl consequent doorgevoerd de vorige leer den verkooper van alle de firma betreffende schulden ontheft. Toch is ze evenzeer verwerpelijk en eenvoudig te beschouwen als eene fictie, die dienen moet, om aan de verplichting van den opvolger onder firma, die men per se wilde aannemen, ten minste eenige verklaring te geven. Eindelijk heeft men in het voortzetten van de zaak onder dezelfde firma eene bekendmaking van den overnemer gezien, dat hij zich aansprakelijk stelt voor de schulden. Daaruit zou blijken de bedoeling, om de zaak tegenover derden met alle rechten en verplichtingen over te nemen. Het is echter niet gemakkelijk, om in het enkele feit van het handelen onder dezelfde firma eene dergelijke verklaring te lezen.

Dit wat betreft de verschillende theorieën, strekkende, om de aansprakelijkheid van den overnemer tegenover derden te verklaren. Grootendeels gebaseerd op de beschouwing van de zaak als rechtspersoon, als quasi-juridisch persoon of als handelsvermogen, dus op on-

juisten grondslag, zijn zij, zooals gebleken is, niet moeilijk te weerleggen.

Moet dus in het algemeen aan het overnemen eener zaak geen invloed op de rechten der crediteuren worden toegekend, daar de schulden niet stilzwijgend onder de zaak zijn begrepen, hieruit volgt echter geenszins, dat de overnemer nooit aansprakelijk zou kunnen zijn. Het is toch mogelijk, dat de overnemer uitdrukkelijk bij de overeenkomst de schulden heeft overgenomen. In dat geval zal de verkooper der zaak, wanneer hij tot betaling genoodzaakt is geworden, zich op zijne beurt kunnen verhalen op den kooper. Maar zullen derden, wanneer zij het overnemen der schulden kunnen bewijzen, ofschoon partijen dit niet hebben gepubliceerd, zich ook direct tot den overnemer kunnen wenden?

Deze vraag is bevestigend beantwoord door Ladenberg¹⁾, die na een uitvoerig betoog den schuldeischers het recht toekent, dadelijk hunne vordering in te stellen tegen den nieuwen „Geschäftsinhaber” en wel op deze gronden: 1°. heeft de overnemer zich verbonden de schulden te zullen betalen, al is het dan ook slechts tegenover den overnemer, 2°. heeft hij door de activa de middelen verkregen, om de passiva te bestrijden. Wat het eerste punt betreft, we zouden hier te doen hebben met eene overeenkomst ten behoeve van derden. Die derden zijn de

¹⁾ Zeitschrift f. d. gesammte Handelsrecht XXX blz. 90.

schuldeischers. Zij toch hebben voordeel bij de overeenkomst, daar nu twee personen, verkooper en kooper, aansprakelijk zijn geworden in plaats van vroeger de verkooper alleen. De kooper, die in eene dergelijke overeenkomst heeft toegestemd, zal die later niet kunnen herroepen, wanneer de schuldeischers door het instellen der actie getoond hebben van de te hunnen behoefte gesloten overeenkomst te willen gebruik maken. Ten tweede zou de overnemer, die weigerde, na de activa verkregen te hebben, de passiva te betalen, zich onrechtmatig verrijken. De schuldeischers zouden daarom hebben eene „Bereicherungsklage”, voor zooverre zij die verrijking zouden kunnen bewijzen.

Regelsberger¹⁾ is van het tegenovergestelde gevoelen. Het overgaan der passiva, zoo zegt hij, kan het gevolg zijn van een last, door den erflater, die zijne zaak vermaakt, aan den erfgenaam opgelegd. Is dit zoo, dan kan de erfgenaam direct worden aangesproken. Moeilijker is het geval, wanneer de overnemer de betaling der schulden op zich heeft genomen bij overeenkomst. Dan zal mogelijk zijn hetzij „Schuldübernahme”, hetzij „Zahlungsübernahme”. „Schuldübernahme” is schuldvernieuwing; de voorganger wordt van de verplichting ontheven, die aan den opvolger wordt opgelegd. Deze kan echter alleen plaats hebben met toestemming van den schuldei-

¹⁾ Zeitschrift f. d. gesammte Handelsrecht XIV blz. 29.

scher, zoodat in dat geval eene overeenkomst met elk der schuldeischers noodzakelijk zou zijn. In het geval van „Zahlungsübernahme” zal zoowel de voorganger als de opvolger aansprakelijk zijn. „Liegt aber”, gaat Regelsberger voort, „in diesen Fällen eine solche Zahlungsübernahme vor, aus welcher die Gläubiger zur Klageerhebung gegen den Übernehmer befugt sind? Ich glaube, diese Frage ist für die Regel zu verneinen. Der Erwerber kann gute Gründe haben sich den Klagen der Gläubiger nicht auszusetzen und seine Haftbarkeit aus dem Übernahmevertrag auf die Person des Veräuszerers zu beschränken.”

Wat mij betreft, ik zou met Regelsberger een direct vorderingsrecht aan de schuldeischers ontzeggen. Het hoofdargument van Ladenberg is gelegen in de overeenkomst ten behoeve van derden. Ik geloof echter niet, dat hier zoodanige overeenkomst aanwezig is. Daarvoor zou, dunkt mij, noodig zijn, dat de overeenkomst gesloten was met het doel, om aan derden een voordeel te bezorgen. Dit ligt opgesloten in de woorden *ten behoeve van*. Nu is evenwel mijns inziens de begunstiging der schuldeischers niet alleen geenszins de reden, waarom partijen het contract hebben aangegaan; bij hen zal zelfs niet de gedachte zijn gerezen, dat derden uit hunne handeling voordeel zouden kunnen trekken, daar zij natuurlijk alleen hun eigen belang en volstrekt niet dat van anderen op het oog hebben gehad. Het tweede argument,

dat hier verrijking plaats zou hebben, acht ik daarom niet gewichtig, omdat hier in werkelijkheid van geen verrijking sprake kan zijn; want *betalen* moet de overnemer in elk geval. Of hij direct betaalt aan den schuldeischer of aan zijn voorganger, komt voor hem op hetzelfde neder.

Nu eindelijk het geval, dat de overnemer de zaak met de schulden heeft overgenomen en partijen het publiek hiermede in kennis hebben gesteld. Algemeen wordt hier de overnemer voor aansprakelijk gehouden. Doch waarop berust deze aansprakelijkheid? Hierover looplen de meeningen uiteen. Men heeft vooreerst het publiceeren beschouwd als eene belofte, die op zich zelf verbindende kracht zou hebben. Vervolgens heeft men de publicatie gehouden voor een aanbod, om te betalen, terwijl dan de vordering der schuldeischers zou zijn het aannemen van dat aanbod. De schuldeischers zouden dus uit eene overeenkomst ageeren. In hoeverre uit eene eenzijdige wilsverklaring eene verbintenis kan voortspuiten, is nog hoogst onzeker. In geen geval hebben wij hier echter met eene belofte te doen. De overnemer maakt eenvoudig het overnemen der zaak met de passiva bekend; hij belooft niets. Dat hier eene overeenkomst zou bestaan tusschen den overnemer en ieder der crediteuren, is evenmin aannemelijk. Bij den overnemer zal allermint het denkbeeld opkomen, dat hij met het publiceeren van het overnemen zijner zaak een aanbod heeft gedaan, terwijl de schuldeischers, de actie instellende, zich zeker

niet zullen voorstellen een hun gedaan aanbod aan te nemen. Men houde hier toch vooral in het oog, dat partijen bij de overeenkomst uitsluitend hunne eigen rechtsbetrekkingen, hunne onderlinge verhouding regelen, maar zich met de crediteuren niet bemoeien. Er is dus slechts ééne overeenkomst namelijk tusschen den kooper en den verkooper der zaak. Deze overeenkomst heeft ten doel de verplichting, om de schulden te betalen, van den verkooper op den kooper over te brengen, en dat niet alleen tusschen partijen maar ook tegenover de schuldeischers zelf. Het ligt dus niet alleen in de bedoeling der contractanten, dat de voorganger, door de crediteuren aangesproken, zich op den overnemer zou kunnen verhalen. Neen, uit de bekendmaking blijkt, dat het de bedoeling van partijen is, dat de overnemer zich ook tegenover derden aansprakelijk zal stellen, terwijl dan de verkooper van zijne verplichting wordt bevrijd. Partijen willen dus, dat derden den overnemer in plaats van den voorganger als hun schuldenaar zullen beschouwen. De werking van de gesloten overeenkomst is echter afhankelijk van de goedkeuring der schuldeischers; want, zooals van zelf spreekt, de crediteuren, over wier rechten partijen hebben beschikt, behoeven met die beschikking volstrekt geen genoegen te nemen. Het eenige, wat dus na het sluiten der overeenkomst nog ontbreekt, om den door de contractanten gewenschten toestand in het leven te roepen, is de goedkeuring der schuldeischers, die voldoende

zal zijn gebleken, wanneer de crediteuren den overnemer hebben aangesproken. Daaruit volgt tevens, dat door het aanspreken van den overnemer de voorganger wordt bevrijd, daar het natuurlijk niet de wil der contractanten kan geweest zijn, dat beiden aansprakelijk zullen zijn, maar wel, dat de aansprakelijkheid van den voorganger op den opvolger zal worden overgebracht. Hebben dus de crediteuren door den overnemer aan te spreken in de overeenkomst toegestemd, dan ontslaan zij daardoor den voorganger¹⁾. Hadden zij hunne vordering tegen den verkooper wenschen te behouden, zij hadden zich met de overdracht der zaak op geenerlei wijze moeten bemoeien. Dit geldt échter alleen voor het geval, dat de schuldeischers desbewust den overnemer hebben aangesproken. Spreken zij, met het overnemen der zaak onbekend, den opvolger aan, dan behouden zij zonder twijfel hunne actie tegen den voorganger. Iets dergelijks kan zich gemakkelijk voordoen bij voortzetting van de zaak onder de zelfde firma. Zij, die dan de advertentie in de courant niet hebben gelezen, bemerken niets van de overdracht en zouden dus kunnen toetreden tot de overeenkomst, zonder daarvan zelf iets te weten. Op deze en geen andere wijze moet dus de aansprakelijkheid tegenover derden van hem, die de zaak met de passiva heeft overgenomen, worden verklaard. Zeer vreemd moet het

¹⁾ Zie in den zelfden zin Regelsberger bij Endemann, Handbuch des deutschen Handels-, See- und Wechselrechts deel II blz. 533.

ons dan ook toeschijnen, dat Simon¹⁾, na alle zonderlinge theorieën op meesterlijke wijze te hebben bestreden, eindigt met in dit geval aan te nemen „Einen unmittelbar wirkenden Rechtssatz”, eene uitdrukking, die zeker door velen niet zal worden begrepen en ook op zijn minst genomen zeer duister mag worden genoemd.

b. Nu de vorderingen der zaak. Zijn de schuldenaars der zaak na de overdracht verplicht, hunne schulden aan den overnemer te voldoen, en zijn zij aan den overnemer betalende deugdelijk gekweten, of blijven zij verbonden tegenover hun oorspronkelijken schuld-eischer en kan alleen aan hem geldig worden betaald? In het algemeen volgt uit het feit, dat de vorderingen niet met de zaak mede overgaan, dat alleen de verkooper de schuldenaars kan aanspreken. Hetzelfde zal het geval zijn, als de vorderingen op den overnemer zijn overgegaan, maar dit niet is bekend gemaakt. Ook dan heeft alleen de voorganger eene actie tegen de schuldenaars. Is evenwel de overeenkomst, waarbij de opvolger de zaak met de vorderingen heeft overgenomen, gepubliceerd, dan doet zich de vraag voor, of eene dergelijke bekendmaking voldoet aan de vereischen van art. 668 B. W. Is dit niet het geval, dan hebben de schuldenaars met den overnemer niet te maken en behoeven zij alleen aan den verkooper te betalen. Hebben we hier

¹⁾ Zeitschrift f. d. gesammte Handelsrecht XXIV blz. 150 vlg.

echter te doen met eene geldige cessie, dan is alleen de overnemer gerechtigd de betaling te vorderen. De wet stelt als vereischten voor eene cessie: 1° authentieke of onderhandsche akte, 2° beteekening. Aan het eerste vereischte zal de overdracht in den regel voldoen; maar of de bekendmaking, zooals die gewoonlijk geschiedt, kan doorgaan voor de door de wet bedoelde beteekening, valt zeer te betwijfelen. Naar mijne meening heeft de wet met het woord beteekening geenszins op het oog eene advertentie in de courant of eene gedrukte circulaire, maar is voor eene geldige cessie noodig hetzij een deurwaardersexploit, hetzij eene akte, waarin de schuldenaar verklaart, dat hij van de overdracht der vordering heeft kennis gekregen. Het is natuurlijk mogelijk, dat in casu eene dergelijke cessie heeft plaats gehad; maar meestal zal dit wel niet het geval zijn. Voldoet de bekendmaking niet aan de vereischten van art. 668 B. W., dan zal de overnemer geen vorderingsrecht hebben. Daarentegen zal de betaling, vrijwillig aan den overnemer gedaan, den schuldenaar bevrijden; want aan den overnemer betalende handelt de schuldenaar blijkens de bekendmaking volgens den wil van den oorspronkelijken crediteur.

Aan de bespreking van den invloed, die de overdracht eener zaak op de rechten van derden kan uitoefenen, knoopt zich nog eene quaestie vast, die vooral in den laatsten tijd veler aandacht heeft getrokken, namelijk deze: wat zijn de gevolgen van het

overdragen door eene levensverzekering-maatschappij van hare loopende contracten aan eene andere, gewoonlijk genoemd het overdoen der portefeuille. Wij hebben hier alleen te maken met de gevolgen der overeenkomst tegenover de polishouders. De door sommige schrijvers behandelde vraag, in hoeverre de algemeene vergadering van aandeelhouders tot zoodanige „cession de portefeuille” bevoegd is, behoort tot de interne zijde der overdracht en kan hier dus buiten bespreking blijven.

Het behoeft geen betoog, dat het voor de polishouders lang niet onverschillig is, wie hun verzekeraar is. Vandaar zal in den regel diegene, die eene levensverzekering denkt te sluiten, vooraf een nauwkeurig onderzoek instellen naar de soliditeit der maatschappij, teneinde gerust te kunnen zijn, dat werkelijk na zijn dood aan zijne betrekkingen de bepaalde som zal worden uitgekeerd. Draagt nu de eene maatschappij hare portefeuille aan de andere over, zoodat de laatste als verzekeraar tegenover de polishouders der eerste optreedt, dan is het natuurlijk zeer goed mogelijk, dat die nieuwe maatschappij niet dat vertrouwen bij de polishouders geniet, dat in de vorige werd gesteld. Het zou dus eene onbillijkheid zijn tegenover hen, die met de eerste maatschappij hadden gehandeld, wanneer zij gedwongen waren in deze verwisseling van verzekeraar te berusten. Nu zal men zeggen : de polishouder is zelden langer verbonden dan een jaar ; wenscht hij de as-

surantie te staken en de reeds gestorte premiën terug te vorderen, dan is hij hierin gewoonlijk vrij. Men moet echter nooit uit het oog verliezen, dat het den polishouder door het bereiken van hooger leeftijd misschien moeilijk zal vallen, op de oude voorwaarden eene nieuwe assurantie te sluiten. Bovendien krijgt hij de reeds betaalde premiën nooit geheel terug¹⁾. In alle geval is het recht van den polishouder, hierin bestaande, dat hij bevoegd is tegen dezelfde premie en zonder nieuw geneeskundig onderzoek de verzekering voort te zetten, geschonden, wanneer de verzekeraar eene andere maatschappij in hare plaats stelt, en zullen dus de polishouders op grond van wanpraestatie aan de zijde des verzekeraars overeenkomstig art. 1303 B. W. het recht hebben te eischen ontbinding van de overeenkomst met vergoeding van kosten, schade en interessen. De eerste vennootschap zal zich nooit kunnen beroepen op het feit, dat eene andere maatschappij hare verplichting heeft overgenomen, omdat een schuldeischer nooit een ander als schuldenaar behoeft te erkennen. Hebben daarentegen de polishouders, door het betalen der premie aan de overnemende maatschappij, eens de overdracht goedgekeurd, dan zal op hen tegenover de tweede maatschappij dezelfde verplichting rusten als vroeger tegenover de eerste en zal de eerste maatschappij van alle verdere

¹⁾ Zie Couteau, traité des assurances sur la vie II n°. 250.

aansprakelijkheid zijn ontheven. Bij het stilzwijgen der wet zullen wij voor ons recht tot geen ander resultaat kunnen komen. In Engeland daarentegen, waar het levensverzekeringbedrijf in het algemeen uitvoerig geregeld is bij „The life-Assurance-Companies-Act” van 1870, is ook in dit geval voorzien door art. 14 van genoemde wet. Dit artikel stelt als beginsel, dat geen maatschappij hare portefeuille mag overdragen zonder rechterlijke goedkeuring, welke gevraagd moet worden bij een request, dat in de staatscourant moet worden gepubliceerd. Voor de indiening van dit request moeten de polishouders met de hoofdpunten der voorgenomen overdracht in kennis worden gesteld en het ontwerp-contract op het kantoor der overdragende maatschappij ter inzage liggen. Wanneer het den rechter, nadat al deze formaliteiten zullen zijn vervuld, voorkomt, dat er geen bezwaar bestaat, om in de overeenkomst toe te stemmen, zal hij daaraan zijne sanctie kunnen verleen. In één geval zal echter de rechter aan het contract nooit zijne goedkeuring mogen hechten, namelijk wanneer eenige polishouders, te zamen een tiende gedeelte van het verzekerde kapitaal vertegenwoordigende, zich tegen de overdracht hebben verklaard. Door deze bepalingen zijn de rechten der polishouders zonder twijfel beter beschermd dan in ons land, waar hun geen andere weg openstaat dan de ontbinding der overeenkomst te vorderen. Het heeft echter ook in ons land niet

aan pogingen ontbroken, om eene betere wettelijke regeling van het levensverzekeringsbedrijf in het leven te roepen, zooals blijkt uit de benoeming van „de staatscommissie van 4 October 1883 n° 32 tot voorlichting der regeering omtrent eene wettelijke regeling betreffende de inrichting van levensverzekeringen” en het door die commissie gemaakte wetsontwerp ¹⁾. Dit ontwerp bevat in art. 12 in hoofdzaak de bepalingen van het Engelsche artikel 14, met dit onderscheid echter, dat de rechterlijke toestemming voor de overdracht der portefeuille geen vereischte is, en dat de weigering van polishouders, gezamenlijk een vijfde gedeelte van het verzekerde kapitaal vertegenwoordigende, vereischt wordt, om de overdracht te beletten. Over het algemeen is dus ons ontwerp in dit opzicht eenigszins minder streng dan de Engelsche wet.

§ 2. *Het in- en uittreden van leden bij eene vennootschap onder firma.*

Tot nog toe onderstelden we, dat de zaak gedreven werd door één persoon. Een zelfde bedrijf kan echter ook worden uitgeoefend door eenige personen gezamenlijk. In het laatste geval hebben we te doen met eene vennootschap onder firma, als ten minste de zaak ten doel heeft de uitoefening van eenigen tak van handel. Zulk eene vennootschap kan hare zaak overdragen aan eene andere. Dan is

¹⁾ Staatscourant, 1887 n° 262.

natuurlijk van toepassing al hetgeen, dat we over het overnemen eener zaak door één enkel persoon van één enkel persoon hebben gezegd. Doch het is even goed mogelijk, dat uit eene bestaande vennootschap leden uittreden of in zoodanige vennootschap nieuwe vennoten worden opgenomen. De gevolgen, die hieruit voor hen, die met de vennootschap hebben gehandeld, kunnen voortspruiten, zullen het onderwerp van deze paragraaf moeten uitmaken.

Stellen we eerst het geval, dat een lid uit eene vennootschap is uitgetreden en de andere vennoten onder dezelfde firma de zaken voortzetten. Welken invloed oefent dit uit op de rechten der schuldeischers? Zooals bekend is, zijn alle leden eener vennootschap onder firma hoofdelijk aansprakelijk voor de verbintenissen door elk hunner in zijne qualiteit als zoodanig aangegaan. Treedt nu een van die vennoten uit, dan blijft hij desniettemin aansprakelijk voor hetgeen door hem of door zijne medevennoten vóór dien tijd verricht is. En wat de nieuwe vennootschap betreft, van haar geldt volkomen hetzelfde, daar zij is samengesteld uitsluitend uit leden der oude vennootschap. De schuldeischers kunnen zich dus met hunne vorderingen naar verkiezing richten, hetzij tot den uitgetreden vennoot, hetzij tot de nieuwe vennootschap. De actie, tegen de vennootschap ingesteld, zal het uitgetreden lid niet van zijne verplichting ontheffen, evenmin als door het dagvaarden van het uitgetreden lid de vennootschap bevrijd zal zijn. Wat de rechten

der vennoten aangaat, rijst de vraag: wie kan betaling vorderen, de nieuwe vennootschap, het uitgetreden lid of beide? In geval van ontbinding eener vennootschap moeten de loopende zaken worden afgedaan door een vereffenaar. Die vereffenaar zal dan ook de eenige persoon zijn, belast met en bevoegd tot het innen der aan de vennootschap toekomende vorderingen. Is nu de vennootschap, die het bedrijf voortzet, aangewezen als de vereffenaar der vroegere vennootschap, dan zal zij kunnen eischen en zal ook aan haar moeten worden voldaan. Mocht er geen vereffenaar zijn benoemd, dan zijn alle besturende vennoten volgens art. 32 W. v. K. van rechtswege met de liquidatie belast, en kan dus elk hunner de betaling vorderen, dus ook het uitgetreden lid. Bij ontbinding der vennootschap door den dood van een der vennoten zal de nieuwe vennootschap, door de overblijvende leden opgericht, van zelf vereffenaar zijn, ondersteld althans dat alle overblijvende leden besturende vennoten zijn.

Nu het geval, dat in eene vennootschap onder firma een of meer nieuwe leden worden opgenomen. Worden dan die nieuwe leden door hun intreden in de vennootschap mede aansprakelijk voor de schulden dier vennootschap, op het oogenblik van hun intreden bestaande, of kunnen zij alleen worden aangesproken voor de overeenkomsten der vennootschap na hunne opneming aangegaan? In Duitschland bestaat deze quaestie niet, daar art. 113

A. D. H. G. B. uitdrukkelijk in eerstgenoemden zin beslist. Onze wet daarentegen zegt er geen enkel woord over. Uit bepaalde omstandigheden zal daarom duidelijk moeten blijken, dat de toetredende vennoot de verplichting op zich heeft genomen, de reeds bestaande schulden te betalen. Enkel uit het toetreden tot de vennootschap en de bekendmaking daarvan kan eene dergelijke verplichting naar mijne meening niet worden afgeleid. De nieuwe vennoot stelt zich daarmede wel aansprakelijk voor hetgeen zijne medevennooten later zullen doen; maar daaruit volgt geenszins, dat hij ook verbonden zou willen zijn voor al hetgeen zij reeds gedaan hebben. Met de opneming in de vennootschap zullen gepaard moeten gaan andere feiten, waardoor de bedoeling van het nieuwe lid, om verbonden te zijn, duidelijk aan het licht komt, bijv. het zich bemoeien met reeds gesloten contracten, het geven van kwijting voor de aan de vennootschap reeds toekomende vorderingen. In het algemeen zullen derden, wanneer de nieuwe vennoot in de bestaande rechten zijner compagnons blijkt te willen treden, daaruit mogen afleiden, dat hij zich tevens voor de schulden aansprakelijk heeft gesteld.

Van de schulden der vennootschap op hare vorderingen overgaande, hebben we te onderzoeken, of de nieuwe vennootschap in rechten eischende kan optreden ter zake van vorderingen, reeds bij het toetreden der nieuwe leden aan de vroegere vennootschap toekomende. Zonder eenig bezwaar mogen we dit aannemen.

Wanneer toch de vennootschap eene actie instelt, vorderen tevens de oorspronkelijke schuldeischers, aan wie moest worden voldaan, omdat zij allen lid zijn van die vennootschap. Eene quitantie van de vennootschap staat dus gelijk met eene quitantie, afgegeven door de eigenlijke crediteuren.

Noch het uittreden, noch het toetreden van vennoten levert dus groote moeilijkheden op. Geheel anders wordt de zaak, wanneer deze beide zich vereenigen, en een vennootschap, ontbonden door den dood of het uittreden van een harer leden, wordt voortgezet door de overblijvende vennoten met een of meer nieuwe. De vraag is dan: moet hier de nieuwe vennootschap geacht worden in de rechten en verplichtingen te zijn getreden van de vorige? Wat de verplichtingen der vennootschap aangaat, hebben wij te onderzoeken, of de schuldeischers der vroegere vennootschap de nieuwe vennootschap kunnen dagvaarden voor hetgeen zij van de eerste mochten hebben te vorderen. Gesteld van eene vennootschap onder de firma M. en Co. komt het lid M. te sterven. De overige vennoten zetten de zaak voort, doch nemen B, een nieuw lid, in de firma op. Nu hebben we nagegaan, toen we spraken enkel over het uittreden van een lid uit eene bestaande vennootschap, dat de nieuwe vennootschap, door de overblijvende vennoten opgericht, voor de schulden der vroegere aansprakelijk was. De dood van M. kan dus voor de schuldeischers geen beletsel zijn, om zich tot de nieuwe firma M. en Co. te wenden.

We hebben echter ook gezien, dat een nieuw opgenomen vennoot voor de schulden der andere leden, op het oogenblik van zijn intreden bestaande, in den regel niet kan worden aangesproken, dat voor eene dergelijke aansprakelijkheid noodig is de duidelijke bewezen bedoeling, om in alle reeds bestaande rechten en verplichtingen te treden. In casu zal dus moeten bewezen zijn, dat het de wil van B. is geweest bij zijn toetreden tot de vennootschap, zich aansprakelijk te stellen voor de schulden der vroegere firma M. en Co., voor dat we tot de aansprakelijkheid der nieuwe firma van dienzelfden naam mogen besluiten.

Eindelijk komen we dan tot de vorderingen en daarmede tot de vraag, of in het gegeven geval de nieuwe firma M. en Co. bevoegd zal zijn, de betaling te eischen van hetgeen de vroegere firma had te vorderen. Het toetreden van het lid B. is op zich zelf van geen invloed. Maar de dood van het vroegere lid M. maakt de quaestie zeer twijfelachtig. Door den dood van M. toch zal de vennootschap ten behoeve der erfgenamen moeten worden vereffend, tenzij deze uitsluitend de medevennooten mochten zijn. Vereffenaar van rechtswege kan echter de nieuwe vennootschap M. en Co. nooit zijn; want daarin bevindt zich het vreemde element B. Dat vroeger bij het leven van M. bij overeenkomst tusschen de vennoten de overblijvende leden, met B. vereenigd, als vereffenaars zijn aangewezen, is mogelijk doch niet waarschijnlijk. Mogen we dus aannemen,

dat de nieuwe vennootschap geen vereffenaar is, dan zal zij ook geen betaling kunnen eischen, omdat bij liquidatie eener vennootschap alleen de vereffenaar kan vorderen. De betaling, aan de nieuwe vennootschap M. en Co. gedaan, zal de schuldenaars wel bevrijden tegenover diegenen der vennoten, die in de nieuwe firma zijn overgegaan, maar niet tegenover de erfgenamen van M. Is dus geen vereffenaar aangewezen, dan zijn de overgebleven besturende vennoten vereffenaars. Zij kunnen als zoodanig optreden; maar aan de nieuwe leden en dus ook aan de nieuwe vennootschap moet elk vorderingsrecht worden ontzegd, omdat zij geen vereffenaars zijn en alleen aan de vereffenaars geldig kan worden betaald. Zijn echter de overblijvende vennoten de eenige erfgenamen van den overledene, dan sluit eene quitantie, door de nieuwe vennootschap afgegeven, eene quitantie der eigenlijke crediteuren in zich. Het Hof te Amsterdam achtte in zijn arrest van 12 Februari 1886 W. 5360, waartegen de cassatie verworpen is bij een arrest van den Hoogen Raad van 4 Februari 1887 W. 5399, in zulk een geval de nieuwe vennootschap bevoegd in appèl te komen van een vonnis, tegen de oorspronkelijke vennootschap gewezen, op grond dat de nieuwe vennootschap de bedoeling had, om tegenover derden in alle rechten en verplichtingen te treden. „Overwegende”, zoo luidt het arrest, „dat bij de akte van oprichting der firma is bepaald, dat deze ten doel heeft de voortzetting van den boekhandel en van de boek- en steendrukkerij met alle

daaraan verwante zaken, laatstelijk onder de firma Ellerman Harms en Co. gedreven, dat G. I. Holtz Jr., de eenig overgebleven solidaire vennoot van de eerste, ook in de tweede als zoodanig is overgegaan, en dat het niet ten processe is gebleken, dat de eerste firma ooit is vereffend — al welke omstandigheden in onderling verband de bedoeling duidelijk aantoonen, om al de loopende rechten en plichten der eerste vennootschap jegens derden in haar geheel in de latere over te nemen.” Naar mijne bescheiden meening had het Hof voorop moeten stellen, dat G. I. Holtz Sr. geen erfgenamen had nagelaten, die niet in de nieuwe vennootschap waren overgegaan, en vervolgens moeten overwegen, dat de nieuwe vennootschap daarom kon vorderen en daarom aan de nieuwe vennootschap geldig kon worden betaald, omdat het eenige overgebleven lid der eerste vennootschap in de tweede was overgegaan en als erfgenaam in alle rechten en verplichtingen was getreden van het overleden lid. Liet daarentegen G. I. Holtz Sr. nog andere erfgenamen na, die geen lid der vennootschap waren geweest, dan had het Hof mijns inziens moeten overwegen, dat de nieuwe vennootschap niet was de vennootschap, die in eerste instantie als partij was opgetreden, daar die vennootschap door den dood van Holtz Sr. was ontbonden, dat de nieuwe vennootschap ook niet kon worden aangemerkt als de rechtverkrijgende der vorige, omdat de overige erfgenamen van Holtz Sr., die toch ook hun recht

op de baten der vroegere vennootschap konden doen gelden, in de nieuwe vennootschap niet waren vertegenwoordigd, dat de nieuwe vennootschap evenmin van rechtswege vereffenaar der vroegere kon zijn, omdat zich daarin een persoon bevond, die geen lid der vroegere vennootschap was geweest, dat dus een eisch was ingesteld door een vennootschap daartoe op geenerlei wijze bevoegd.

De Hooge Raad neemt aan: „dat het Hof den overgang krachtens de overeenkomst tusschen den overgebleven vennoot der eerste firma en zijne nieuwe medevennoten heeft aangemerkt niet als een overgang *titulo universali*, maar als een tegelijkertijd plaats gevonden hebbenden overgang van elk der baten en lasten van de vroegere vennootschap *titulo speciali*, dat die titel, voor wat de inschulden betreft, dus is geweest *cessie*.”

Was Holtz Jr. de eenige erfgenaam van Holtz Sr., dan zou ik tegen het aannemen van eene *cessie* geen bezwaar zien; maar waren er meer erfgenamen, dan komt het mij voor, dat Holtz Jr. alleen de rechten der vroegere vennootschap niet cedeeren kon, om de eenvoudige reden, dat hij niet alleen de recht-hebbende was. Wanneer eene vennootschap bestaat uit vader en zoon, en er behalve dien zoon nog andere kinderen zijn, niet tot de vennootschap behoorende, dan kan dikwijls de overblijvende vennoot zelfs zeer weinig recht hebben op de goederen der vennootschap, daar het kapitaal in de zaak wel voor het grootste gedeelte aan den vader zal toebehooren en

door het groote aantal kinderen de jonge vennoot na den dood zijns vaders hiervan slechts een klein gedeelte ontvangt. Dat die zoon, aan wien misschien maar een vijfde of zesde gedeelte van het gezamenlijk bedrag der vorderingen zou toekomen, dan dat geheele bedrag zou kunnen cedeeren, acht ik niet mogelijk.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Bij toonderpapier moet de eigenaar, niet de houder als schuldeischer worden beschouwd.

II.

Het aannemen of accepteeren van een wissel heeft geen schuldvernieuwing ten gevolge.

III.

Het akkoord in een faillissement is eene overeenkomst.

IV.

Artikel 437 W. v. K. is niet limitatief.

V.

Als er meer ontvangers zijn, wier goederen boven elkaar liggen, is alleen overliggend verschuldigd door dengene, wiens goederen zich bij het einde der losdagen nog in het schip bevinden. Deze kan zich op zijne beurt weder verhalen op hem, die naar evenredigheid te veel tijd voor het lossen heeft besteed.

VI.

De reeder-niet-eigenaar kan niet abandonneeren.

VII.

Het is wenschelijk, dat de procureur alleen om wettige, door den rechter te beoordeelen redenen zijne diensten mocht weigeren.

VIII.

De wijze, waarop de lijfswang in ons W. v. B. Rv. is geregeld, verdient afkeuring.

IX.

Zakelijke rechten, na de inschrijving eener hypotheek op het verbonden goed gevestigd, kunnen de zekerheid der hypothecaire crediteuren niet verkorten.

X.

Voor het onderscheid, dat onze wet maakt tusschen het olographische en het geheime testament, bestaat geen voldoende grond.

XI.

Art. 1093 B. W. is in strijd met de beginselen van ons recht.

XII.

De voogdij der regenten over kinderen, die in een gesticht zijn opgenomen, is eene werkelijke voogdij. Niettemin blijft de oorspronkelijke voogd te allen tijde bevoegd, het kind uit het gesticht te nemen en daardoor die voogdij op te heffen.

XIII.

De vader of moeder van natuurlijke wettiglijk erkende kinderen kan een voogd over deze kinderen benoemen.

XIV.

Bij samenloop van misdrijven, waartegen alternatief gevangenisstraf of geldboete is bedreigd, is de rechter bevoegd niettegenstaande art. 57 al. 1. W.

v. S. voor het eene gevangenisstraf en voor het andere geldboete op te leggen.

XV.

Art. 142 W. v. S. eischt, dat het opzet van den dader niet alleen gericht zij op de valsche alarmkreten of signalen, maar ook op het verstoren der rust.

XVI.

De bevoegdheid, door art. 202 en vlg. W. v. Sv. aan den strafrechter gegeven, om kennis te nemen van de vordering der beleedigde partij, verdient afkeuring.

XVII.

Ten onrechte heeft men de bepaling, dat geestelijken geen lid der Staten-Generaal mogen zijn, in de nieuwe G. W. doen vervallen.

XVIII.

Art. 80 al. 1 G. W. sluit algemeen kiesrecht uit.

XIX.

Na staking van stemmen, in art. 106 G. W. vermeld, is wel beraadslaging, maar geen wijziging in het voorstel geoorloofd.

INHOUD.

INLEIDING	Bladz. 1.
---------------------	-----------

HOOFDSTUK I.

HET RECHTSKARAKTER EN VRUCHTGEBRUIK DER „ZAAK“.

§ 1. Het rechtskarakter.	3.
§ 2. Het vruchtgebruik der „zaak“	18.

HOOFDSTUK II.

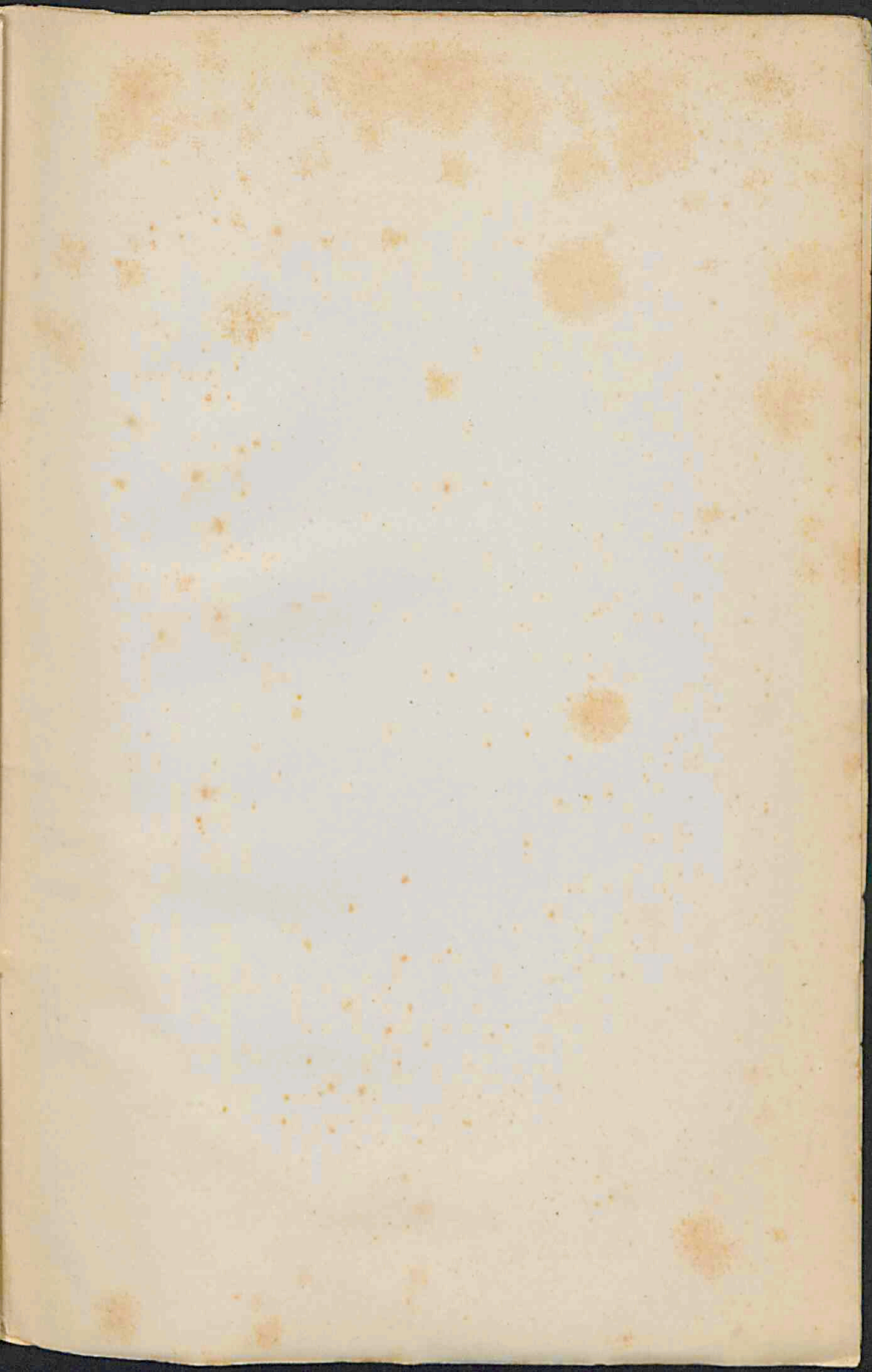
DE GEVOLGEN DER OVERDRACHT EENER „ZAAK“ TUSSCHEN PARTIJEN.

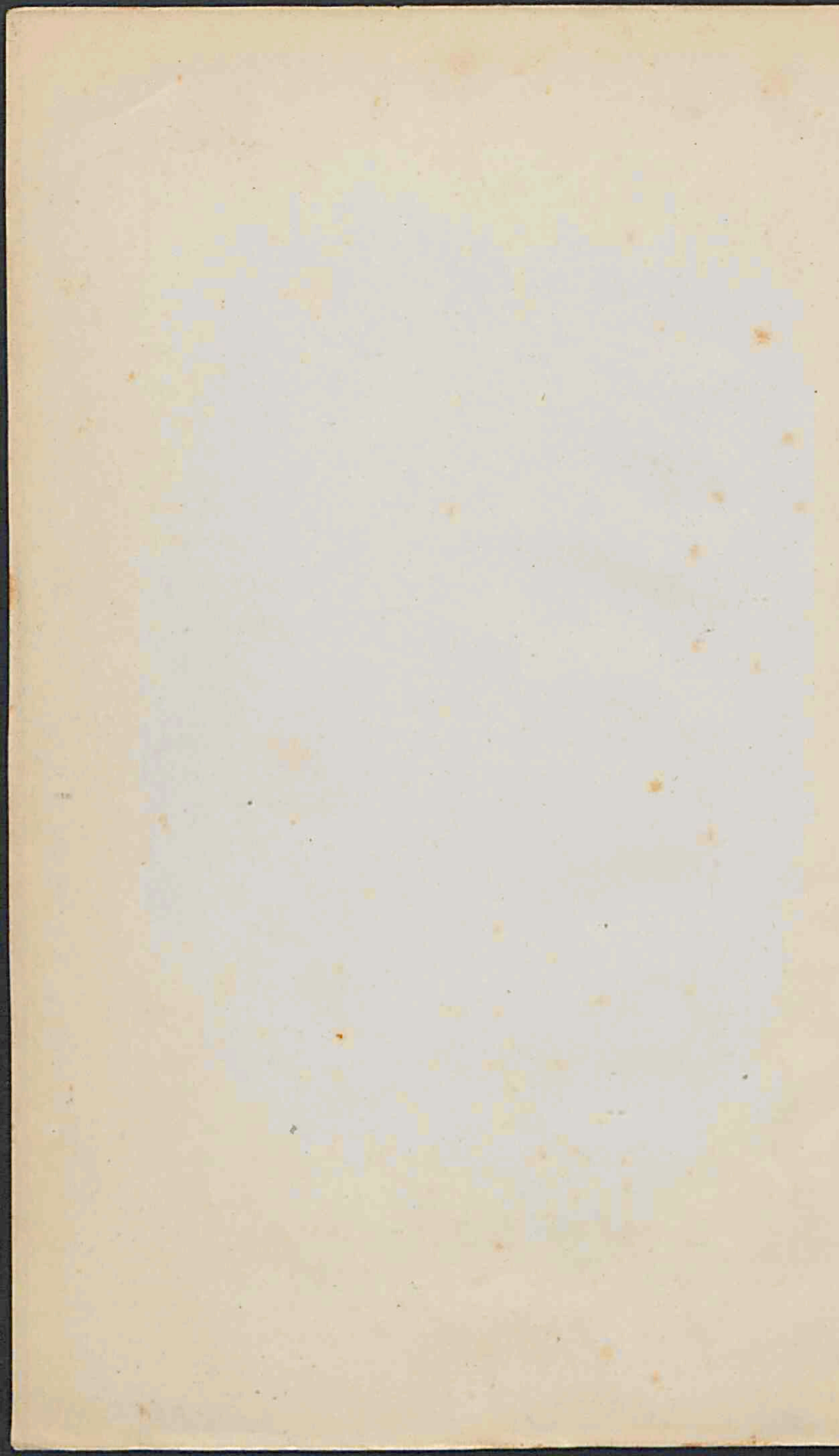
§ 1. De gevolgen in het algemeen	29.
§ 2. Het gebouw, waarin de zaak wordt uitgeoefend, enz.	38.
§ 3. Het opzetten van een nieuwe zaak	44.
§ 4. Het handels- en fabrieksmerk, enz.	59.
§ 5. De overdracht eener „zaak“ met betrekking tot de firma	66.

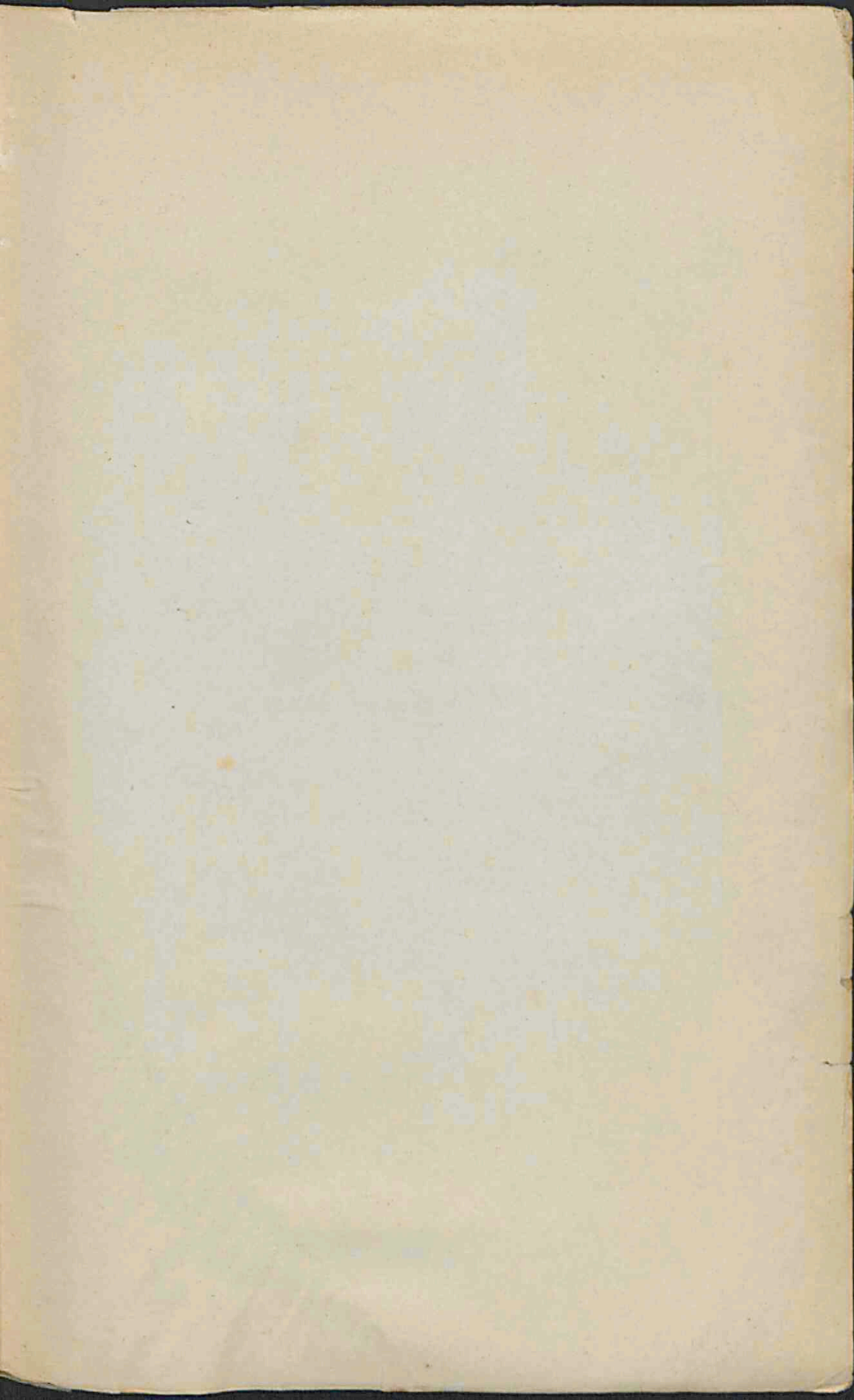
HOOFDSTUK III.

DE GEVOLGEN DER OVERDRACHT EENER „ZAAK“ TEGENOVER DERDEN.

§ 1. De overdracht eener „zaak“ door één enkel persoon aan één ander	83.
§ 2. Het in- en uittreden van leden bij eene vennootschap onder de firma	105.
STELLINGEN	117.

Stoomdrukkerij „de Industrie“ -- Utre

345